

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyriľometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Bakalářská práce

2024

Hana Korábečná, DiS.

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyriľometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Hana Korábečná, DiS.

*Volba příbuzenského pěstouna z pohledu sociálních
pracovníků v organizacích doprovázející pěstouny*

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedl/a v seznamu literatury.

V Olomouci dne 25. 4. 2024

Hana Korábečná, DiS.

Poděkování

Ráda bych poděkovala především vedoucí mé bakalářské práce paní Mgr. Haně Šlechtové, Ph.D. za ochotu, mnoho cenných rad a podnětů při tvorbě této práce. Dále bych chtěla velmi poděkovat mé rodině a blízkým lidem, kteří mě po dobu studia podporovali. Poděkování patří také sociálním pracovníkům, se kterými jsem měla možnost vést rozhovory.

Obsah

Úvod	7
1 Příbuzenská pěstounská péče jako forma náhradní rodinné péče.....	10
1.1 Náhradní rodinná péče.....	10
1.2 Pěstounská péče.....	11
1.3 Příbuzenská pěstounská péče.....	12
1.3.1 Výhody.....	13
1.3.2 Rizika.....	13
2 Rodinné pozice v kontextu příbuzenské pěstounské péče.....	15
2.1 Kompetence pečující osoby.....	15
2.2 Dítě v příbuzenské pěstounské péči.....	16
2.3 Vybrané příbuzenské pozice v roli pěstounů.....	19
2.3.1 Prarodič jako příbuzný pěstoun.....	19
2.3.2 Teta či strýc jako příbuzný pěstoun.....	20
2.3.3 Sourozenec jako příbuzný pěstoun.....	21
3 Institucionální podpora dítěte a rodiny se zřetelem k pěstounské péči.....	23
3.1 Pěstounská péče v kontextu sociální politiky.....	23
3.2 Sociální práce s rodinou se zřetelem k pěstounské péči.....	24
3.2.1 Úrovně sociální práce.....	25
3.2.2 Možnosti využití teorií a metod sociální práce.....	25
3.3 Organizace doprovázející pěstouny a role sociálního pracovníka v jejich rámci.....	26
4 Metodologie výzkumu.....	29
4.1 Cíl výzkumu, výzkumná otázka a volba výzkumné metody.....	29
4.2 Tazatelské otázky.....	31
4.3 Výzkumný soubor.....	32
4.4 Zpracování dat.....	32

5	Vyhodnocení výzkumu	33
5.1	Role OSPOD.....	33
5.1.1	Zjišťování možností v příbuzenstvu.....	34
5.1.2	Nedostatečné prověrování příbuzných pěstounů.....	35
5.1.3	Nevhodná volba.....	36
5.1.3.1	Nevhodnost vnímaná od počátku doprovázení	36
5.1.3.2	Nevhodnost vnímaná v průběhu doprovázení.....	37
5.2	Role doprovázejících sociálních pracovníků	39
5.2.1	Vyhodnocování pěstounské péče	40
5.2.2	Práce se vztahy v rodině.....	40
5.2.3	Prostor pro změnu a navrhované změny	42
6	Závěr	44
	Bibliografie.....	46

Úvod

V bakalářské práci se zaměřuji na příbuzenskou pěstounskou péči, konkrétně se věnuji volbě pěstouna mezi příbuznými, či blízkými a na pohled sociálních pracovníků z organizací doprovázejících pěstouny, jejichž činnost je nezbytnou součástí při vykonávání pěstounské péče. **Stanoveným cílem bakalářské práce je prozkoumat volbu pěstouna v rámci příbuzenské pěstounské péče z pohledu sociálních pracovníků v organizaci doprovázející pěstouny.** Hlavní metodou naplnění tohoto cíle je kvalitativní výzkum, založený na kvalitativních polostrukturovaných rozhovorech se sociálními pracovníky v organizacích doprovázející pěstouny.

Struktura práce je v návaznosti na stanovený cíl tvořena kapitolami zaměřenými na vybrané dílčí oblasti příbuzenské pěstounské péče a na institucionální podporu dítěte a rodiny. Pro teoretické ukotvení tématu je využita zejména odborná literatura a další zdroje relevantní pro oblast náhradní rodinné péče, sociální práce, sociologie a psychologie. Využity jsou také legislativní prameny. Na základě získaných poznatků dané problematiky je následně uskutečněn kvalitativní výzkum.

První kapitola je zaměřena na příbuzenskou pěstounskou péči jakožto jednu z forem náhradní rodinné péče. Téma je tedy zasazeno do širšího kontextu a pro jeho porozumění je nejdříve stručně představeno téma náhradní rodinné péče jako takové. Následně se věnuji zprostředkované pěstounské péči, díky čemuž je možné snáze vymezit rozdílnost a vyzdvihnou specifika nezprostředkované příbuzenské pěstounské péče. Příbuzenská pěstounská péče je nejprve vymezena v obecné rovině, načež navazují možné výhody i rizika péče zajišťované příbuznými, či blízkými dítěte. Pro účel práce jsou významná specifika příbuzenské pěstounské péče podrobněji představena v kapitole druhé.

Druhá kapitola se již konkrétněji zabývá příbuznými v roli pěstounů. Možnost zajištění péče o dítě rodinnými příslušníky či jinými blízkými osobami je základní aspekt pro příbuzenskou pěstounskou péči. Pro pojednání o volbě mezi nimi jsou v kapitole nejprve uvedeny potřebné kompetence, kterými by měl příbuzný pěstoun pro zajištění adekvátní péče disponovat. Volba pěstouna vždy probíhá na základě zájmu dítěte a s ohledem na konkrétní situaci rodiny, proto přibližuji situaci dítěte v příbuzenské pěstounské péči v samostatné podkapitole. Jako poslední jsou ve druhé kapitole uvedeny specifika péče nejčteněji zastoupených příbuzných zajišťujících péči, jimiž jsou prarodiče, tety, strýcové a zletilí sourozenci dítěte.

Navazující třetí kapitola pojednává o institucionální podpoře dítěte a rodiny v souvislosti s pěstounskou péčí. V podkapitolách je téma práce propojováno se sociální politikou a sociální prací s rodinou. Část věnovaná sociální práci zahrnuje vymezení její působnosti, tedy úrovně sociální práce a možné využití teorií a metod sociální práce. Situace, ve které se rodina ocitá a změna, se kterou se celá rodina potýká, vyžaduje podporu jak jednotlivých členů, tak rodiny jako celku. V kapitole je uvedena především odborná podpora ze strany organizací doprovázející pěstouny, jejichž činnost je vždy spojena s průběhem příbuzenské pěstounské péče. Jsou zde uvedeny prvky doprovázení, včetně role sociálních pracovníků.

Čtvrtá kapitola prezentuje použitou metodologii výzkumu. V navazující páté kapitole jsou postupně prezentovány a průběžně diskutovány poznatky z výzkumu.

1 Příbuzenská pěstounská péče jako forma náhradní rodinné péče

Svěření dítěte do péče příbuzné či blízké osoby je jednou z variant v situacích, kdy péči o dítě nemohou zajistit rodiče. Dle ročního výkazu o výkonu sociálně-právní ochrany dětí, vydané ministerstvem práce a sociálních věcí, je mezi jednotlivými formami náhradní rodinné péče nejčastější formou právě péče pěstounská. Na základě rozhodnutí bylo do pěstounské péče svěřeno 1 542 dětí. Z toho do příbuzenské pěstounské péče, tedy do péče příbuzných či blízkých, bylo svěřeno 1 020 dětí (MPSV, 2023). Tato kapitola je zaměřena na zmíněné dvě formy náhradní rodinné péče, zprostředkovanou a nezprostředkovanou (příbuzenskou) pěstounskou péči.

1.1 Náhradní rodinná péče

Pojednáváme-li o náhradní rodinné péči, dotýkáme se jedné z oblastí sociálně-právní ochrany dětí (Chrenková, Cilečková, Hašková, 2015, s. 39). Ministerstvem práce a sociálních věcí je náhradní rodinná péče uvedena jako: „*forma nekolektivní péče o ohrožené děti, která je vykonávána náhradními rodiči v jejich rodině, která tak dětem umožňuje vyrůstat v prostředí, které je nejvíce podobné jejich vlastní rodině*“ (MPSV, Formy náhradní rodinné péče [online]).

Nožířová (2012, s. 11) však poukazuje na nedostačující definování termínu náhradní rodinné péče v odborné literatuře a také na nepřesné či zkreslené vnímání veřejností. Můžeme rozlišovat péči rodinného typu a péči ústavního typu, přičemž zásadní rozdíly mezi těmito typy péče spočívají především v pečující osobě, či osobách, kolektivu a prostředí kolem dítěte (Trnková, 2018, s. 12).

Náhradní rodinná péče disponuje variantami zabezpečení péče o děti s ohledem na individuální potřeby a situaci dětí a jejich rodin (ÚMPOD, Náhradní rodinná péče v České republice [online]). Za nejvhodnější variantu, tedy formu náhradní rodinné péče, je považována vždy ta, která je nejvíce vhodná pro konkrétní dítě a přináší řešení jeho životní situace. Výsledné stanovisko se tedy může lišit, z důvodů neexistujícího univerzálního řešení. Mimo to se jednotlivé formy liší také z hlediska právního (Trnková, 2018, s. 13). Právní aspekt je ve věci rozhodování o formě náhradní péče zásadním předurčujícím faktorem (Matějček, 1999, s. 73). Matějček (1999, s. 73-74) rozděluje další aspekty do čtyř oblastí

a to: biologické, vývojové, sociální a situační, přičemž žádnou z nich nelze při vyhodnocování opomenout.

Jak je výše zmíněno, jednou z forem náhradní rodinné péče je péče pěstounská. Mezi další formy patří péče jiné osoby (svěření), pěstounská péče na přechodnou dobu (PPPD), poručenství s osobní péčí a osvojení, přičemž všechny tyto formy jsou upřednostňovány před péčí ústavní (MPSV, Formy náhradní rodinné péče [online]). Důvodem jsou limity ústavní péče v zabezpečování péče. I přes intenzivní snahu ze stran zařízení nelze docílit takového naplňování potřeb dítěte v rovině tělesné, emoční a psychické, jako to umožňuje péče rodinného typu (Trnková, 2018, s. 12-13).

Závěrem je zásadní v této kapitole zmínit, že oproti dřívější době jsou nyní pro děti vybírání vhodné náhradní rodiče a nové prostředí, nikoliv obráceně (Bubleová, Vávrová, Frantíková, Vančáková, 2009, s. 3).

1.2 Pěstounská péče

Pěstounskou péčí rozlišujeme na zprostředkovanou, kdy o nově pečující osobě rozhoduje soud a krajský úřad, a nezprostředkovanou, kdy dle rozhodnutí soudu péči o dítě zabezpečuje někdo z rodinných příslušníků, nebo osoba mimo rodinu, avšak s blízkou vazbou k dítěti. (MPSV, Formy náhradní rodinné péče [online]). Při zprostředkované pěstounské péči je neodmyslitelnou součástí právě důkladný proces zprostředkování a zařazení do evidence žadatelů o pěstounskou péči, která je pod záštitou krajského úřadu a na jejímž základě dochází k výběru vyhovujících žadatelů pro párování s dětmi. U nezprostředkované péče podmínka výběru z evidence není, nicméně to neznamená absenci prověření způsobilosti k zajištění adekvátní potřebné péče o dítě (ÚMPOD, Náhradní rodinná péče v České republice [online]).

Osoby, které se chtějí stát se pěstouny, mohou k tomuto rozhodnutí dospět díky nejrůznější motivaci. Motivem může být například touha po dítěti, zajištění sourozence pro vlastní dítě, úmrtí dítěte, alternativní řešení pro adopci, altruismus, smysluplnost. Podnětů existuje mnoho, přičemž pečujícím, jejich rodině i dětem, které jsou umístěny do pěstounské péče, může různá motivace do vztahu, péče a celkového života přinést různé pozitivní i negativní důsledky (Zezulová, 2012, s. 18-19). Je důležité se při posouzení zaměřit na motivaci pěstouna, jelikož může napovídat, jakým způsobem by byla pěstounská péče poskytována (Maeyer, Vanderfaeillie, Vanschoonlandt, Robberechts, Van Holen [online]).

Zprostředkovaná a nezprostředkovaná péče má i společné rysy, a to například rozhodnutí soudu o péči, dočasný charakter péče, vznik a trvání péče pouze po dobu, kdy péči nemůže zajistit rodič, zánik zletilostí dítěte, souhlas pěstouna se svěřením, povinné podporování zdravého a bezpečného vztahu s biologickými rodiči, rozhodování, či naopak nemožnost rozhodovat ve věcech týkajících se dítěte, zde záleží na charakteru a závažnosti řešených záležitostí (pěstoun si však může vyžádat rozhodnutí soudu), bydliště pěstouna v České republice, či nárok na dávky pěstounské péče (ÚMPOD, Náhradní rodinná péče v České republice [online]). Přes neopomenutelné společné rysy se stále jedná o dvě rozdílné formy náhradní péče. U pěstounské péče zprostředkované státem je pěstoun ve vztahu k dítěti cizí osobou. Tudíž tato forma péče přináší pro dítě mnoho změn, jelikož přichází do neznámého prostředí, do nové rodiny, kde vytváří nové vztahy. Příbuzenská pěstounská péče v tomto ohledu přináší znatelně menší změny. Prostor často zůstává zachováno, nebo je již známé, dítě zůstává v navázaných vztazích a podobně. V tomto případě tedy hlavní změna spočívá pouze v umístění dítěte do péče jiné osoby v rodině, či jiné osoby v blízkém okolí (Tovaryšová, Řezáč, 2022, s. 44).

1.3 Příbuzenská pěstounská péče

V návaznosti na předchozí kapitolu se nyní zaměřuji na pěstounskou péči, kde péči o dítě zabezpečuje osoba příbuzná či blízká. Do péče příbuzných či blízkých byla, z celkového počtu dětí v pěstounské péči k roku 2022, svěřena nadpoloviční většina dětí (MPSV, 2023). Za osobu blízkou je považována osoba v přímé linii a tedy sourozenec, manžel či registrovaný partner, nicméně blízkou je také osoba sešvagřená, nebo osoba společně trvale žijící (Zákon č. 89, §22). I další osoby jsou považovány za blízké „pokud by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pociťovala jako újmu vlastní“ (Zákon č. 89, §22). Vztah v přímé linii a sourozenectví v rámci formy náhradní rodinné péče neumožňuje osvojení (Zákon č. 89, §804). Péče příbuzných o dítě může mít formu pěstounské péče (Zákon č. 89, §958-970), poručenství (Zákon č. 89, §928-942), svěřením dítěte do péče jiné osoby (Zákon č. 89, §953-957) nebo může být uskutečněna na základě dohody s rodičem dítěte (Zákon č. 89, §881).

Péče zajištěná příbuznými již dlouho není jedinou alternativou k péči ústavní (Pazlarová, 2016, s. 129). Nicméně je mnohdy považována za nejvhodnější. Soud péči příbuzných či blízkých upřednostňuje před péčí jiných osob, avšak vždy s ohledem na zájem

dítěte (Zákon č. 89, §962). Zájem dítěte je zásadní, jelikož lze namítat, že blízká vazba vždy neznamená záruku odpovídající péče o dítě (Pazlarová, 2016, s. 130).

1.3.1 Výhody

Za výrazný přínos, jež může příbuzenská pěstounská péče dítěti přinést, je považována znalost osob a prostředí, citová vazba, sociokulturní zázemí, hodnoty, postoje, výchova, rodinné tradice, životní styl, v závislosti na okolnostech může usnadňovat vztah a kontakt s původními rodiči, s čímž se váže i případný návrat (Pazlarová, 2016, s. 133). Jestliže dítěti zůstávají tyto a další prvky neměnné, napomáhá to jeho osobní i rodinné identitě (Justiční akademie, 2021). Zastane-li roli pečujícího někdo dítěti blízký, v kom shledá oporu v situaci, kdy ztrácí svou jistotu a pocit bezpečí, může dítě tuto velice náročnou změnu a celý proces lépe zvládnout (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]).

Známi lidé a prostředí šetří dítěti zdroje, ze kterých čerpá pro zvládnutí a adaptaci na vzniklou situaci (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]).

1.3.2 Rizika

U příbuzenské pěstounské péče lze považovat zmíněná pozitiva též jako negativa. Zachování, či podobnost veškerých návyků s původní rodinou, může znamenat podobně nevhodné podmínky pro řádnou výchovu dítěte i u příbuzných pěstounů. Nejen z tohoto důvodu je potřeba připomenout skutečnost, že zájem dítěte by vždy měl být na prvním místě, a to i v případě rozhodování o umístění dítěte k příbuzným (Pazlarová, 2016, s. 133). Mimo udržování potenciálně patologických vzorců lze jmenovat i další rizikové aspekty. Může se jednat například o generační a věkový rozdíl, složité vztahy v rodině, změnu rolí v rodině, nezdravou motivaci, možnosti a potřeby příbuzných, jejich rodiny i svěřeného dítěte či nevěle spolupracovat s odborníky (Justiční akademie, 2021).

V kontextu příbuzenské pěstounské péče je podstatné si připomenout, že závažný důvod, pro který má být dítě svěřeno do péče příbuzné osoby, je velmi těžkou situací nejen pro dítě (ačkoliv o jeho zájem jde především), ale také pro další členy rodiny, a tedy pro případné pečující. Příčina může mít jak náhlý, tak dlouhodobý charakter. Jako příklad můžeme uvést úmrtí rodiče, vážné onemocnění omezující běžné fungování včetně péče o děti, závažný úraz rodiče, uvěznění, různé typy závislostí rodiče, domácí násilí v rodině. Tyto a další případy mohou výrazně omezovat či zcela zamezit příbuzným převzít péči, právě z důvodu závažnosti pro ně samotné. Sami se musí se situací vypořádávat. Na druhou stranu se může jednat

o dočasnou indispozici a příbuzný může i tak péči zajistit (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]).

Riziko může souviset také s motivací příbuzných pěstounů. U nepříbuzenské pěstounské péče jsou zájemci k pěstounství motivováni, odhodláni a důkladně připravováni pro přijetí dítěte. U příbuzných pěstounů je situace odlišná, jelikož se nestávají pěstouny z vlastní iniciativy, ale z důvodu nutnosti zajistit péči o příbuzné dítě. Jak je zmíněno výše, taková situace může vzniknout náhle i následkem dlouhodobě nepříznivé situace v rodině příbuzných. Příbuzný pěstoun je tedy motivován především vztahem k dítěti, pocitem odpovědnosti a chce předejít umístění příbuzného dítěte do ústavní péče (Redakce portálu Šance Dětem [online]).

Navázané vztahy v rodině nelze jednoznačně zařadit mezi pozitiva, či negativa. Záleží totiž na úhlu pohledu a situaci v rodině. Kvalitní, blízký vztah s pěstounem dítěti napomáhá. Naopak je tomu u narušených či komplikovaných vztahů. Přičemž problematické vztahy mohou v rodině být již před změnou pečující osoby, nebo vznikají jako následek této změny (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]).

U všech forem náhradní péče lze mapovat výhody i rizika. Z tohoto důvodu není možné jakoukoliv preferovat. Na druhou stranu je možné určit vhodnost, či menší vhodnost formy péče pro konkrétní situaci dítěte (Matějček, 1999, s. 45). Podobně je tomu u příbuzenské pěstounské péče. Z výše uvedených specifik nelze v obecné rovině zcela přesně určit, zda u této formy péče, převažují výhody, či nevýhody. Vše se odvíjí od konkrétní situace a vhodnost umístění dítěte je třeba posuzovat na individuální rovině dítěte a jeho rodiny.

2 Rodinné pozice v kontextu příbuzenské pěstounské péče

Rodina má jako základní cíl poskytování svým členům ekonomickou jistotu, emocionální podporu a vychovávání dětí (Matoušek, Hůlová, 2013, s. 201). Je-li nutné zvolit jinou formu péče, je zřejmé, že dochází k selhání, či opakovanému selhávání v jedné, či více funkcích rodiny. Oproti dřívější době jsou dnešní rodiny znatelně méně kompetentní se svými problémy vypořádávat samostatně (Matoušek, Hůlová, 2013, s. 201). Na druhou stranu rodina, ve které dochází k umístění dítěte do péče jiné osoby v rodině, či do péče jiné blízké osoby, se ocitá v situaci, kdy potřebuje podporu a pomoc z vnějšího prostředí a zároveň se sama, za pomoci vlastních zdrojů s novou situací vypořádává. Rodina je v daném kontextu i v kontextu sociální politiky, subjektem i objektem (Žižková, 2015, s. 49-51).

2.1 Kompetence pečující osoby

V nejširším slova smyslu by rodina měla mít kompetence pro zajištění vhodných životních podmínek pro své příslušníky. Tyto podmínky spočívají v zajištění příjmu pokrývajícím potřebné výdaje a související hospodaření s financemi. Dále se jedná o zajištění bydlení včetně zajištění potřebné úrovně domácnosti a přizpůsobení všem osobám žijícím v rodině. V užším pojetí můžeme určit kompetence dospělých, které zahrnují partnerské soužití a propojování se se širší rodinou i napojení na širší sociální síť. V kontextu přístupu dospělých k dětem lze konkretizovat další potřebné kompetence. Rodiče by měli dítě přijímat, rozeznávat a přiměřeně reagovat na jeho potřeby. Rodičovské kompetence spočívají také v nastavování hranic ve výchově a neměnné požadavky na dítě. Rodič by měl mít přehled o činnostech a chování dítěte i v situacích, kdy není sám přítomen, ani není přítomen jiný dospělý z rodiny (Matoušek, Hůlová, 2013, s. 201-202).

Ve chvíli, kdy rodiče nemohou pečovat, přechází jejich kompetence na pěstouna. Než ke změně pečující osoby dojde, je potřeba vyhledat vhodného pěstouna, který právě těmito potřebnými kompetencemi, k zajištění péče o dítě, disponuje. Nicméně tuto volbu ztěžuje absence prokazatelných rysů, které by měl zájemce o péči mít, aby byla vhodná a potřebná péče o dítě zaručena. Mimo to nejsou k dispozici specifické psychologické metody pro posouzení vhodného pěstouna ani rodičovských kompetencí, které by zároveň volbu daného pěstouna jednoznačně odůvodnily a tím i utvrdily její správnost. Posouzení tedy bude primárně vycházet z dosavadního způsobu života budoucích pěstounů (Ptáček, 2016, s. 47-49).

Pěstouni se dostávají do role, kdy budou vzorem pro přijaté dítě (Ptáček, 2016, s. 50). Kompetentnost pěstouna tedy ovlivňuje dítě nejen po dobu, kdy je v jeho péči, ale také po ní, kdy dítě žije samostatný život, jelikož jsou přirozeně předávány postoje, hodnoty, životní styl a podobně. Vhodná osoba pro pěstounství by měla být zdravotně způsobilá, dále by měla mít nejen osobnostní předpoklady, ale měla by disponovat také rodičovskými předpoklady a kompetencemi, důležitá je také sociální integrace a sociální fungování (Ptáček, 2016, s. 49). Zmíněné předpoklady, jsou autorem uvedeny v kontextu zprostředkované pěstounské péče. Lze však předpokládat, že by tyto aspekty mohly být oporou, také pro volbu příbuzenského pěstouna.

Pro vyhodnocení je v našich podmínkách stěžejní vycházet z poznatků o dosavadním životě uchazeče se zřetelem na předpoklady pečovat o dítě (Ptáček, 2016, s. 52). Přestože je posuzován dosavadní způsob života, je důležité zmínit, že s tématem kompetencí souvisí také znovuzískání či osvojení činností a výchovných prvků pečujících osob, kterým bylo pro nevhodnost podmínek dítě z péče odebráno. Obnovení kompetencí biologických rodičů pro péči a výchovu dítěte, by znamenalo možnost umístění dítěte zpět do původní rodiny. Na druhou stranu tento návrat vždy neznamená vhodné řešení, jelikož může dojít k opakování, či návrat k nevhodným výchovným vzorcům rodičů, a dítě je tak opakovaně vystaveno změně pečujících osob (Sobotková, Očenášková, 2013, s. 13). Nejen proto, by veškeré obecně vhodné osobnostní předpoklady pro péči o dítě, měly být posuzovány a chápány v kontextu konkrétní situace (Ptáček, 2016, s. 56-57).

Dítě si na základě negativních zkušeností z nevhodného prostředí vytváří vlastní obranné reakce (Matoušek, 2020, s. 16). Možností obranných a vyrovnávacích strategií je mnoho, řadíme mezi ně popírání, únik do fiktivního světa, regrese, nízké sebehodnocení, sebepoškozování, útěky z domova a další (Matoušek, 2020, s. 60-62). Těmto i dalším projevům chování, by kompetentní a dostatečně připravený pěstoun měl dokázat porozumět a zároveň dítěti napomáhat při zpracování traumatické zkušenosti i náročné změny, kterou aktuálně prožívá. S ohledem na náročnost situace je pro dítě výrazně nápomocná přítomnost, podpora a péče některé z blízkých osob (Pazlarová, 2020, s. 144).

2.2 Dítě v příbuzenské pěstounské péči

Je náročné definovat rodičovství, ve smyslu hodnocení jeho dostatečnosti, či správnosti. Nicméně lze říci, že dobrý rodič svému dítěti poskytuje vhodné podmínky pro vývoj tím, že věnuje pozornost jeho potřebám, potřeby naplňuje a dítě svým působením neohrožuje

(Matoušek, Pazlarová, 2014, s. 18). Tato práce pojednává o dítěti, kterému takové prostředí poskytnuto nebylo. Varianta umístění dítěte do náhradní rodinné péče se bere v úvahu, či se zprostředkovává v situacích, kdy se jejich rodiče neumějí, nechtějí či nemohou o dítě postarat (Sobotková, Očenášková, 2013, s. 11). Z toho vyplývá, že i dítě v příbuzenské pěstounské péči, přichází do nové rodiny v důsledku vyhodnocení prostředí, ve kterém dítě dříve žilo, jako nevhodného. Je zapotřebí uvést, jaké důsledky z těchto nevhodných podmínek pro dítě vyplývají. Nevhodné prostředí pro vývoj a nepříznivý vliv na dítě znamená nenaplnění, zanedbávání důležitých potřeb a ubližování dítěti. Důsledkem této zkušenosti se u dětí projevuje syndrom týraného dítěte, syndrom zanedbávaného dítěte, či deprivací syndrom (Matoušek, Pazlarová, 2014, s. 18). Jak uvádí Wilkins et al. (dle Matoušek, 2020, s. 19) vychází-li trauma dítěte přímo ze špatné zkušenosti s dospělými, zvyšuje se pravděpodobnost zdravotních problémů, užívání návykových látek, deprese, partnerského násilí či sebevražedných sklonů v pozdějším věku, v dospělosti dítěte. Pro dítě je podstatné, aby péče příbuzných pěstounů mimo jiné zahrnovala dostatečnou pozornost vůči změně, kterou dítě prožívá a podporu s ohledem na zažitou negativní zkušenost, či traumata, vzniklé v souvislosti s předešlou péčí (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]). Dítě může být traumatizováno nejen samotnou negativní zkušeností, ale také ztrátou pečující osoby. V souvislosti se ztrátou se může projevit vývojová regrese, truchlení, popírání, či zoufalství. Navzdory této ztrátě je dítě postupem času a za určitých okolností schopno se napojit na jiné zdroje podpory (Matoušek, 2020, s. 17-18). Přičemž v některých případech je vznik traumatu podmíněn primárně odchodem od rodičů, jelikož si zejména děti nižšího věku neuvědomují například špatnou sociální situaci rodiny, či nedostačené podmínky pro život. Děti vyššího věku jsou již více vnímavé jak vůči svým potřebám, tak k okolí, ve kterém žijí. Původ traumatu zároveň může být odhalen až po delší době v pěstounské péči (Pazlarová, 2020, s. 145-147).

Jak již bylo zmíněno, změna pečující osoby a prostředí je pro dítě výraznou změnou. Jak uvádí Langmeier a Matějček (dle Matějček, 1999, s. 56) pro zdravý vývoj dítěte je podstatné naplnit určité psychologické potřeby, které mohou být vlivem právě této změny neuspokojeny.

Nemá-li dítě dostatečně vhodné podmínky pro svůj vývoj, zvyšuje se pravděpodobnost rizikového chování v dospělosti v podobě sociálního selhávání, z toho důvodu je dítě, které vyrůstá v nedostatečně podnětném prostředí, považováno za ohrožené (Matoušek, Pazlarová, 2014, s. 18). Při posuzování situace ohroženého dítěte, je podstatná

multidisciplinární spolupráce. S ohledem na složitý proces, který zahrnuje zdravotní, psychologickou, sociální, či sociálněprávní rovinu, je zapotřebí pro komplexní posouzení situace a potřeb dítěte, spolupráce odborníků z více různých oblastí. Tým, jež by měl sociální pracovník sestavit, a ve kterém zastává roli koordinátora, se může skládat například z pediatra, dětského psychologa, neurologa, dětského psychiatra, speciálního pedagoga, právníka i dalších odborníků (Kovařík, 2008, s. 203). Při posouzení, zda je osvojení a pěstounská péče vyhovující forma, je u dítěte posuzována: „úroveň tělesného a duševního vývoje dítěte, včetně jeho specifických potřeb a nároků, sociální prostředí, ze kterého dítě pochází, jakož i jeho statusová práva, a etnické, náboženské a kulturní prostředí dítěte“ (Zákon č. 359, §27).

Odchod z péče rodičů je pro dítě velice zásadní změnou, z toho důvodu by této změně měla předcházet potřebná podpora rodičů, aby dítě mohlo v jejich péči setrvat, nebo se mohlo do péče co nejdříve vrátit. Přestože je tímto způsobem projevena snaha limitovat případy dětí umístěných mimo rodinu, dochází k situacím, kdy rodiče nemohou vhodnou péči o dítě zajistit, a dítě je proto umístěno do náhradní rodinné péče. Tyto situace nastávají z různých, nicméně vždy závažných důvodů. Ze strany rodičů jsou nejčastějšími důvody vážná onemocnění i duševní onemocnění, závislosti, poruchy osobnosti, trestná činnost a výkon trestu, nízký věk, citová nezralost, velmi nepříznivá sociální situace, či smrt rodičů. Tyto patologické jevy znemožňují rodičům pečovat o dítě, či vedou k dalšímu silně ohrožujícímu chování (Vančáková [online]). V uvedených případech je zapotřebí pro dítě najít a zajistit jinou formu péče. Neexistují však přesná kritéria, která by dle situace dítěte, dokázala předurčit vhodnou formu náhradní péče. Lze však říci, že pro děti, které jsou bez právní vazby k původní rodině, je přívětivé řešení osvojení. Děti, které osvojeny být nemohou a zároveň nemohou nadále setrvat v péči rodičů, mohou být umístěny do dlouhodobé pěstounské péče. Variantou je také pěstounská péče na přechodnou dobu, nicméně ta je určena jako dočasné řešení pro zmíněné předchozí dvě formy zajištění péče o dítě. U všech možností by měl být, s ohledem na konkrétní situaci, podporován kontakt a vztah s rodiči a původní rodinou dítěte (Vančáková [online]). Na druhou stranu za určující kritérium považujeme nejlepší zájem, prospěch a blaho dítěte. Definice tohoto kritéria je obsažena v Úmluvě o právech dítěte (Sobotková, Očenášková, 2013, s. 10). V praxi je zájem dítěte často pracovníky hodnocen subjektivně na základě vlastních postojů a hodnot. Je však důležité na situaci nahlížet objektivně a z pohledu ohroženého dítěte (Nadační fond J&T, Praktický průvodce [online]). Přestože je zájem dítěte na prvním místě, pracovník vstupující do rodiny, by měl být vnímavý

vůči potřebám i dalších příslušníků rodiny, jelikož v ní mohou být, mimo ohrožené děti, také ohrožení dospělí (Matoušek, Pazlarová, 2014, s. 18).

2.3 Vybrané příbuzenské pozice v roli pěstounů

V této kapitole se zaměřuji na potenciál a zdroje v rodině, ze kterých lze čerpat pro hledání vhodného řešení obtížné životní situace dítěte i celé rodiny. Jak bylo zmíněno, péče příbuzných či blízkých je častější oproti zprostředkované pěstounské péči (MPSV, 2023). Celkový počet osob vykonávajících nezprostředkovanou pěstounskou péči v roce 2022 bylo 9 454 osob. Přitom jednoznačně nejčetnější skupinou jsou prarodiče, ti se pěstouny stávají v 66,3 % případů. Další skupinu tvoří jiní příbuzní, a to 21,2 %. Ve třetí skupině jsou pěstouny jiné osoby, kdy z celkového počtu tvoří 12,5 % (MPSV, 2023). Mimo prarodiče můžeme specifikovat i další osoby, jež se stávají pěstouny, ačkoliv ve znatelně menším zastoupení, zde mluvíme o sourozencích či tetách a strýcích dítěte (Asociace Dítě a Rodina [online]). Děti bývají svěřeny například také sestřenicím či bratrancům rodičů, manželům či partnerům někoho z blízkých a podobně. Tyto pěstouny však nelze zařadit do jedné skupiny, kterou by šlo snadno definovat. Zároveň nejsou zastoupeni natolik, aby bylo možné jednotlivě vymezit a popsat specifika dané péče (Pazlarová, 2016, s. 136-137). Nejčastěji zvoleným příbuzným pěstounům se jednotlivě věnuji v následující části.

2.3.1 Prarodič jako příbuzný pěstoun

U péče prarodičů jsou jako pozitivní aspekt vnímány životní zkušenosti, získaný nadhled a tolerance, jsou-li v důchodovém věku, pak také dostatek času, který může prarodič dítěti poskytnout. Dále je pro dítě výhodou utvořené zázemí a ujasněné osobní a profesní záležitosti pečující osoby (Pazlarová, 2016, s. 137). Jak již bylo zmíněno, pro dítě je důležitá také vazba k pěstounovi. S prarodiči má dítě mnohdy vytvořenou blízkost, budovanou od narození, díky jejich pomoci rodičům v péči o dítě (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]).

Pro prarodiče je v péči o jejich vnoučata výhodou zkušenost s výchovou vlastních dětí. Uvědomují si, co představuje péče o dítě (Pazlarová, 2016, s. 137). Na druhou stranu prarodiče se kvůli způsobu výchovy svých dětí (rodičů ohroženého dítěte) mohli podílet na vzniku problémových situací, jež je nutno řešit změnou pečující osoby jejich vnoučat. V případě péče prarodiče je pravděpodobnost předávání stejně nevhodných vzorců na jejich vnouče zvýšená a obavy z opakování nedostatků ve výchově jsou tak oprávněné. Jinými slovy je složité uvědomit si své nedostatky ve výchově, převzít odpovědnost a pracovat na změně

nevyhovujících vzorců. Je-li si prarodič tohoto rizika vědom, lze za potřebné podpory tomuto jevu předcházet (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]). Snaha a docílení této změny může být ztížena i vyšším věkem, či nemocí prarodičů. Tyto aspekty činí výchovu a péči pro prarodiče výrazně náročnější, což se může projevit i na dítěti. Zároveň se dítěti eventuálně zvyšuje pravděpodobnost další velké změny v podobě přechodu opět do péče jiné blízké osoby, jiné formy péče či zařízení (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]). S péčí prarodičů může také souviset sebeobviňování a pocit vlastního selhání. U prarodičů se tyto pocity objevují častěji, než je tomu u jiných příbuzných (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]).

Při příbuzenské pěstounské péči dochází v rámci rodiny ke změně pečující osoby, čímž se proměňují také role rodinných příslušníků. V případě prarodičů je pro dítě otázkou, zda je pěstoun prarodič nebo rodič. Tato situace může být komplikovaná nejen pro dítě, ale i pro samotné prarodiče. Obzvláště pečuje-li prarodič o dítě již od jeho nízkého věku. Jako podstatné se však jeví sdělovat dítěti pravdu a mít stanoveny, kdo je rodičem, i když není aktuálně pečující osobou (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]).

Tato situace, kdy příbuzný pěstoun musí skloubit dvě rodinné pozice, je náročná, jelikož se k roli prarodiče i k roli rodiče vztahují jiné nároky i jiná očekávání. Role prarodiče je důležitá pro celou rodinu. Dítěti znázorňuje stáří, představuje úlohu prarodiče a je zdrojem odlišných podnětů, než jaké získává od svých rodičů. Formou vyprávění předávají zkušenosti, učí mnoha hodnotám a doplňují dítěti informace o jeho rodičích i celé rodině, mohou také napomáhat v odlehčení napjatých situací mezi vnoučetem a jeho rodičem a podobně. Přístup prarodičů vůči vnoučatům je obecně více tolerantní (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 209). Úloha prarodiče nemůže být v této rovině zcela naplněna ve chvíli, kdy se prarodič stává pěstounem a je postaven do role spíše rodičovské. Což znamená více povinností, starostí, obav, konfliktů a naprosté přizpůsobení životního stylu dítěti, které je na pečující osobě závislé (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 180-182).

2.3.2 Teta či strýc jako příbuzný pěstoun

Po prarodičích jsou tety a strýcové druhou nejčastěji zastoupenou skupinou, zastávají roli pěstounů v 20 % případů (SocioFactor s.r.o. [online]). Oproti prarodičům dítěte je v tomto příbuzenském vztahu obvykle mnohem menší věkový rozdíl. Tento rozdíl lze přirovnat k přirozenému generačnímu rozdílu, který bývá/je mezi dítětem a jeho biologickým rodičem. Nižší věk pěstounů snižuje také riziko zdravotních problémů a jiných obtíží přicházejících

zejména v souvislosti se stářím, v tomto ohledu přináší péče tet a strýců větší jistotu péče do budoucna. (Pazlarová, 2016, s. 139). Lze vyzdvihnout také další možné výhody, jako jsou například rodičovská zkušenost, zázemí, zaměstnání či možnost podpory ze strany prarodičů (Pazlarová, 2016, s. 139).

I zde můžeme v pozitivu shledat potenciální riziko. Životní styl a věk pěstouna, jež lze přirovnat k rodičům dítěte, s sebou přináší pravděpodobnost příchodu dítěte mezi vlastní děti pěstouna a do již zaběhlého režimu rodiny. Rizikovým jevem je především upřednostňování některých z dětí, ať už vlastních či přijatých. V tomto směru vzniká taktéž zakázka pro sociální pracovníky, jež by v rámci své činnosti měli podporovat všechny jednotlivé členy rodiny v adaptaci, jelikož je vzniklá situace náročná jak pro děti, tak i nové pěstouny. Přijetí dítěte přináší významnou změnu a také v různé míře narušení dosavadních zvyklostí v rodině pěstouna (Pazlarová, 2016, s. 139).

2.3.3 Sourozenec jako příbuzný pěstoun

Sourozencům dětí jsou tyto děti svěřeny do péče ve znatelně menším počtu, jedná se o 4,3 % případů (SocioFactor s.r.o. [online]). Zásadní je zde pěstounova důvěrná znalost předešlého rodinného prostředí, ze kterého dítě přichází. Díky tomu může být sourozenec ten, který se dokáže do dítěte nejlépe vcítit, pochopit je a následně reagovat na jeho skutečné potřeby. V této péči je častý blízký vztah a věkový rozdíl nebývá natolik výrazný, spíše srovnatelný s o něco staršími vrstevníky. Sourozenec může dítěti poskytnout také dobrou oporu s plněním školních povinností. Pozitivním prvkem je i jejich odhodlání a ochota přijímat pomoc a podporu z vnějšího prostředí (Pazlarová, 2016, s. 140). Právě podpora úřadů i podpůrných služeb je pro pěstouna v péči o mladšího sourozence obzvláště podstatná a potřebná (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]).

Pěstounem se tedy stává blízký člověk, který v rodině často zažil podobné situace jako svěřené dítě. Nejen z tohoto důvodu má silnou touhu dítěti pomoci a je motivován pocitem odpovědnosti vůči svému mladšímu sourozenci (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]). V rámci sourozeneckého vztahu může být pro zletilého pečujícího obtížné získat si autoritu. Mnohdy spíše než k získání autority dochází k rovnocennějšímu přístupu ve formě týmového fungování. V takovém fungování se však do těžké pozice dostává případný partner pečujícího sourozence, jelikož svěřené dítě nemá vůči němu zřetelně vymezený vztah, který je právě pro fungování důležitý. Udržení partnerského vztahu se obecně stává náročnějším (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]).

Přijetí dítěte do péče může být často nad rámec možností sourozence. Především jde o situaci, která je obvykle nepřiměřená jeho věku, životní situaci a zkušenostem. Převzít roli autority, výchovu, starost o domácnost, hospodaření s penězi a podobně je pro ně, přirozeně k okolnostem, velmi náročné. Celou situaci ztěžuje, nemá-li sám sourozenec jako pěstoun vyřešenou svou situaci, nemá-li stabilní materiální ani vztahové zázemí a celkově nemá uzpůsobené prostředí pro zajištění potřebné péče a výchovy dítěte. V důsledku péče o sourozence, která klade na mladého člověka vysoké nároky, pěstouni často upozadují své vlastní potřeby (Pazlarová, 2016, s. 140).

3 Institucionální podpora dítěte a rodiny se zřetelem k pěstounské péči

Dle Matouška (2014, s. 13) „jako podporu rodiny označujeme programy, jejichž cílem je napomáhat členům rodiny, aby navzájem naplňovali své potřeby a aby s ohledem na zájmy rodiny jednali i v prostředí mimo rodinu“. Obecně podpora rodiny neznámá zaměřením se pouze na potřeby dětí, ale bere v potaz zájem všech členů rodiny (Matoušek, 2014, s. 13). Situace, ve které se rodina ocitá, je pro všechny členy rodiny, velmi obtížnou. Náročný je přitom jak přechod dítěte do péče jiné osoby, ačkoliv blízké, tak situace, jež této změně předchází. Možností, odkud může rodina podporu čerpat, je více. Nejedná se pouze o profesionální podporu zprostředkovanou sociálními pracovníky, psychology, pedagogy, pediatry a dalšími zástupci pomáhajících profesí. Zdroj podpory může být také od pracovníků z jiných oblastí, širší rodiny, sousedů, či dobrovolníků, čímž se rodina napojuje na širší sociální síť pomoci (Matoušek, 2014, s. 13).

V pomoci a podpoře dítěte a rodiny má ústřední roli systém sociálně-právní ochrany dítěte, jež je upraven v příslušném zákoně. Sociálně-právní ochrana dítěte zahrnuje především ochranu práv a ochranu oprávněných zájmů dítěte, zaměřuje se také na funkčnost rodiny a zajišťuje pro dítě náhradní rodinné prostředí (Zákon č. 359, §1).

3.1 Pěstounská péče v kontextu sociální politiky

Sociální politika je v obecném pojetí: „politikou, která se primárně orientuje k člověku, k rozvoji a kultivaci jeho životních podmínek, dispozic, k rozvoji jeho osobnosti a kvality života“ (Žižková, 2015, s. 17). Pro naplnění toho záměru, jež je považován za cíl obecný, je sociální politika tvořena mnoha dílčími cíli (Žižková, 2015, s. 40).

Sociální politika je tvořena subjekty, jež sociální politiku utváří a objekty, pro které je tvořena (Žižková, 2015, s. 49). Objekty představují jednotlivci, na něž je sociální politika primárně zaměřena, jelikož skrze změnu u jednotlivce směřuje ke změně i v okolí a celé společnosti (Žižková, 2015, s. 49-50). Objekty, ke kterým se vztahují jednotlivá opatření sociální politiky, jsou také sociální skupiny, což znamená mimo jiné rodiny. Přesněji je o rodině pojednááno jako o primární sociální skupině, ve které je pro udržení celku nutný blízký a trvalý kontakt mezi jednotlivými členy. Druhou možností je sekundární sociální skupina, kde je spojovacím prvkem jednotlivců jejich společný zájem, není zde podmínka trvalého vztahu (Žižková, 2015, s. 49). Na druhé straně mluvíme o subjektech sociální politiky. Na prvním

místě je zde stát a jeho orgány, dalšími subjekty jsou zaměstnavatelé a firmy, zaměstnavatelské, zaměstnanecké a odborové orgány, regiony, místní komunity, obce, jejich orgány a instituce, občanské organizace a iniciativy, církve a v neposlední řadě občané, rodiny, domácnosti (Žižková, 2015, s. 50-51). S ohledem na pěstounskou péči mezi hlavní angažované subjekty patří ministerstvo práce a sociálních věcí, orgán sociálně-právní ochrany dětí, organizace doprovázející pěstouny, úřad práce, krajský úřad a v neposlední řadě právě rodiny a další. Závěrem je podstatné vyzdvihnout, že je rodina řazena jak mezi objekty tak mezi subjekty sociální politiky.

Rodina je podporována především skrze právní, ekonomické a sociální opatření spadající pod rodinnou politiku státu. Tímto souborem činností je rodina státem chráněna, ale zároveň by měla být respektována její autenticita (Poláková, 2015, s. 381). Nástroje sociální politiky pro podporu rodin se dělí na přímé, zahrnující dávky státní sociální podpory a nepřímé, jež mohou čerpat jen plátcí daně (Poláková, 2015, s. 391-392). Stát se podílí nejen na pokrytí základních nákladů, ale i v některých jiných sociálních situacích týkajících se dětí a rodin (Zákon č. 117, §1). Mezi dávky státní sociální podpory patří příspěvek na dítě, příspěvek na bydlení, porodné, rodičovský příspěvek, pohřebné (Zákon č. 117, §2). Dávky pěstounské péče jsou upraveny v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí a zahrnují příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměnu pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla, příspěvek při pěstounské péči (Zákon č. 359, §47e).

3.2 Sociální práce s rodinou se zřetelem k pěstounské péči

Při práci s rodinou je důležité zmapovat rizikové faktory, jež jsou zdrojem ohrožení a protektivní faktory, které naopak rodině napomáhají situaci zvládnout. Tyto faktory existují přímo v rodině a vychází z vlastností jednotlivých členů rodiny. Nejsou-li tyto faktory vyvážené, stává se rodina ohroženou. K zvládnutí situace však mohou pomoci i další zdroje, mezi které patří materiální zdroje, širší rodina, komunita, spolupracovníci, dobrovolníci, sociální služby, orgány místní samosprávy a státu (Matoušek, Hůlová, 2013, s. 202). Práce s rodinou má často dlouhodobý charakter, přičemž sociální pracovník nebývá jediným pomáhajícím profesionálem, se kterým se rodina setkala, či pravidelně setkává. Zároveň je rodina často nedobrovolným klientem (Macková, 2014, s. 30). Častým důvodem, proč rodina nemusí být ochotna s pracovníkem na řešení problému spolupracovat, jsou obavy z následků otevření některých témat, či konfliktů v rodině (Matoušek, 2008, s. 189).

3.2.1 Úrovně sociální práce

Sociální práce je realizována na více úrovních, čímž vzniká široké spektrum její působnosti, a sice od práce s jednotlivcem, až po strukturální změny (Matoušek, 2013, s. 12). Její působnost je dělena na mikroúroveň, střední úroveň a makroúroveň. Mikroúroveň spočívá v případové práci, což znamená práci s klientem při řešení problému na individuální úrovni, především skrze poskytování poradenství. Střední úroveň již více zahrnuje a pracuje s prostředím, je zaměřena na práci s rodinou, či malými skupinami. Makroúroveň zahrnuje kromě práce s velkými skupinami, organizacemi, komunitami také utváření a uskutečňování koncepcí, tato činnost může dosahovat až do politické sféry (Matoušek, 2013, s. 14-15).

Je-li u sociálních pracovníků v organizaci doprovázející pěstouny za ústřední činnost považována zejména práce s rodinou, můžeme jejich působení zařadit do střední úrovně sociální práce. Nicméně nelze trvat na jedné úrovni a zároveň si nevšimnout jejich návaznosti, či propojení. Práce s pěstounskou rodinou může zahrnovat také práci s jednotlivcem, jde tedy o mikroúroveň. Podobně může činnost sociálních pracovníků přesahovat do makroúrovně. Pracovníci se mohou zasazovat o možné strukturální změny ve společnosti, jež by podpořily celkové zlepšení životní situace pěstounských rodin. V kontextu příbuzenské pěstounské péče můžeme zhodnotit působení sociální práce jako žádoucí na všech zmíněných úrovních. Závěrem je v tomto kontextu potřeba zmínit, že pozitivní změny týkající se znevýhodněných skupin, lze svou působností podpořit nejen v rámci sociální práce, ale vhodnější podmínky lze utvářet také na základě snahy ovlivnit i další oblasti, jež nejsou přímo sociální práce součástí. V případě takových aktivit už se jedná o radikální proudy v sociální práci (Matoušek, 2013, s. 12-13).

3.2.2 Možnosti využití teorií a metod sociální práce

Teorie, které pravděpodobně nejvíce určují praxi sociálních pracovníků při práci s rodinami, jsou teorie směny, komunikační teorie, strukturální teorie, teorie uspokojení vrozených potřeb, ekologická teorie, teorie rodinného životního cyklu, teorie subkultury zprostředkované rodinou (Macková, 2014, s. 13-18). Macková (2014, s. 30) v souvislosti s využitím teorií dále zmiňuje potřebu eklektického přístupu. Eklektický přístup představuje vědomé kombinování a aplikování různých teorií a metod v závislosti na situaci klienta. Tento přístup bere ohled na konkrétního klienta, prostředí, v němž práce probíhá, situaci klienta, sociálně-politický kontext, ale také na znalosti a dovednosti sociálního pracovníka a organizaci, v níž je zaměstnán (Mátl, 2019, s. 176). Přestože lze volit z více teorií, přičemž každá přináší

specifický a sobě vlastní pohled na řešení životní situace klienta, postupovat striktně dle jedné teorie se nejeví jako vhodný přístup, ačkoliv je samotná teorie přínosná. Vhodným řešením se proto stává kombinování, přičemž je zřejmé, že některé teorie lze souběžně využít snáze či efektivněji oproti jiným. Mezi teorie, které se jeví, jako kombinovatelné patří teorie vazby, systemická teorie a strukturální teorie (Matoušek, 2014, s. 103).

Východiskem pro danou metodu je kontext konkrétní životní situace klienta. Záleží, kdo je klientem, či klienty, včetně aktuální situace klienta, na vztahové síti, prostředí, či skupinách, kterých je součástí, případně na systémových vazbách (Matoušek, 2013, s. 13). Sociální pracovník může při práci s klienty volit z mnoha metod a technik sociální práce. Přičemž jeho volba je ovlivněna dalšími faktory, mezi které můžeme zařadit pracovníkovy zkušenosti, filozoficko-náboženské faktory, či již osvojené teoretické koncepty (Mátel, 2019, s. 128).

Sociální pracovník může při práci s rodinou využívat hodnoticí techniky, například hodnocení potřeb dítěte, hodnocení funkčnosti rodiny, hodnocení kvality života. Nebo plánovací techniky, které zahrnují plánování případové práce s dospělými, s dětmi, s rodinami. V neposlední řadě je možné využívat terapeutické techniky zahrnující aktivní naslouchání, techniku předepsání symptomu, videotrénink interakcí, rodinné skupinové konference, doporučený postup práce s mnohoproblémovou rodinou, či tzv. multisystemickou terapii (Matoušek, 2011, s. 24-25). Nejedná se o konečný výčet možných technik při práci s rodinou. Jednotlivé teorie pracují s vlastním posouzením a se souvisejícími technikami. Například strategická terapie při práci s rodinou využívá přerámování, či paradoxní intervenci (Gjuričová, Kubička, 2009, s. 25). Terapie zaměřená na řešení využívá nástroje jako je například zázračná otázka, změny před sezením, zaměření na výjimky, ocenění, dobře definované cíle, škály, otázky na zvládnání, či experimenty (Zatloukal, 2010, s. 7-8).

3.3 Organizace doprovázející pěstouny a role sociálního pracovníka v jejich rámci

Hlavním cílem doprovázení je: *„pomoc a podpora osobám pečujícím a osobám v evidenci (pěstounům) při vytváření bezpečného a stabilního prostředí pro svěřené dítě“* (MPSV, Doprovázení pěstounů, dohody o výkonu pěstounské péče [online]). Tato činnost zahrnuje několik dílčích služeb směřujících k dosažení uvedeného cíle (Lexová, Pazlarová, 2016, s. 83). Doprovázení, tedy podpora a pomoc, spočívá ve zprostředkování sociálního a dalšího odborného poradenství, poskytování či zprostředkování služeb a kontaktu s doprovázejícím klíčovým sociálním pracovníkem

(MPSV, Doprovázení pěstounů, dohody o výkonu pěstounské péče [online]). S pěstouny je uzavřena dohoda o výkonu pěstounské péče, kde jsou stanovena jejich práva a povinnosti, které zastřešuje také zákon o sociálně-právní ochraně dětí (MPSV, Doprovázení pěstounů, dohody o výkonu pěstounské péče [online]).

Organizace doprovázející pěstouny se snaží komplexním souborem činností docílit zajištění vhodného prostředí pro dítě, čímž je myšleno prostředí bezpečné a podnětné. Dále je cílem zajištění náležitě podpory a pomoci pěstounům, mapování potřeb pěstounů, opětovného zvážení a přezkoumání péče a kontroly vykonávání péče (Nadační fond J&T, Praktický průvodce [online]). Především u příbuzenské pěstounské péče má poskytování odborné podpory výrazný vliv na kvalitu péče o dítě. Ve srovnání se zprostředkovanými pěstouny mají příbuzní pěstouni i děti jiné a větší potřeby (Falconnier, Tomasello, Doueck, Wells, Luckey, Agathen, 2009, s. 415).

Kontrola je v kompetenci OSPOD, nicméně je žádoucí a potřebné, aby OSPOD a doprovázející organizace spolupracovaly. Podstatné je oddělení podpory a kontroly rodiny, ale zároveň mezi těmito prvky docílit rovnováhy (Lexová, Pazlarová, 2016, s. 83).

Podpora rodiny může mít různé formy a specifika v souvislosti s fází, ve které se rodina aktuálně nachází. První nastává před umístěním dítěte do péče, následující se týká přechodu z péče rodičů do péče jiné blízké osoby, poté je stejně důležitá podpora rodiny po změně pečující osoby (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]).

Role a přístup sociálního pracovníka při doprovázení jsou klíčové pro efektivní spolupráci s rodinou. Pracovník může přispět ke kvalitě péče a ovlivnit celkový průběh pěstounské péče (Tovaryšová, Řezáč, 2022, s. 47). Doprovázející organizací by měl být zvolen co nejvhodnější klíčový pracovník s ohledem na konkrétní situaci klienta. Toto rozhodnutí je zásadní pro doprovázení rodiny, pracovníka i organizaci, ve které je zaměstnán, jelikož nevhodná volba může přinést následky pro všechny zmíněné strany. (Lexová, Pazlarová, 2016, s. 86).

Jeho role pak spočívá v podporování zdrojů rodiny, ze kterých lze při řešení problému čerpat. Napomáhá v udržování i osvojování nových dovedností pro zajištění péče, výchovy a potřeb dítěte. Přičemž pracovník nepřebírá odpovědnost za klienta ani za situace v rodině, ale předává informace a podněty, aby byla rodina schopna situace řešit samostatně. Podporuje tak odpovědnost a kompetence rodiny (Sdružení pěstounských rodin [online]). Působení sociálního pracovníka v doprovázející organizaci by tedy nemělo být vnímáno jako kontrola rodiny. Při doprovázení jde především o kontakt založený na blízkém vztahu, důvěře

a respektu. V praxi by nemělo docházet k situaci, kdy roli doprovázejícího pracovníka i roli pracovníka OSPOD zastává jedna osoba (Lexová, Pazlarová, 2016, s. 84).

V závislosti na příbuzenském vztahu pěstouna k dítěti je jistým způsobem předurčen také způsob práce klíčového pracovníka s rodinou. Jelikož potřeby a související zakázka pro sociální práci, může být odlišná u prarodičů, tet, strýců, sourozenců dítěte, či jiných osob dítěti blízkých (Pazlarová, 2016, s. 137). Ve všech případech je však neodmyslitelnou součástí doprovázení důvěra. Důvěru klientů pracovník postupně získává díky respektu a pokoře k rodině, profesionálnímu přístupu, spolehlivosti, znalostí rodiny, či srozumitelností pro všechny členy rodiny, včetně dětí (Sdružení pěstounských rodin [online]).

Pracovník díky své objektivitě, se kterou přistupuje k situaci rodiny a doprovázení, dokáže zaznamenat varovné signály u pěstounů (Pazlarová, 2020, s. 155). Proto je důležité, aby byl pracovník pozorný a citlivý k náznakům, správně je vyhodnotil a přiměřeně na situaci reagoval (Pazlarová, 2020, s. 155). Pozornost doprovázejícího pracovníka by neměla být zaměřena pouze na potřeby pěstounů. Dále je potřeba vnímat aspekt traumatu a související projevy u dítěte. Ačkoliv pěstouni mohou mít zkušenost s výchovou, což je jeden z předpokladů pro výchovu svěřeného dítěte, péče o traumatizované dítě vyžaduje specifický přístup a je pro pěstouny téměř nemožné ji zajistit bez odborné podpory (Pazlarová, 2020, s. 144). Farmer (2008, s. 340) zmiňuje, že je potřeba zavedení nových postupů, které by zajistily lepší podporu příbuzenských pěstounů a dětí.

4 Metodologie výzkumu

Bakalářská práce se zabývá tématem příbuzenské pěstounské péče, přičemž se blíže zaměřuje na pohled sociálních pracovníků v doprovázejících organizacích. Práce má za cíl **prozkoumat volbu pěstouna v rámci příbuzenské pěstounské péče z pohledu sociálních pracovníků v organizaci doprovázející pěstouny**. Předchozí kapitoly poskytují podklad pro realizaci kvalitativního výzkumu, jehož výsledky by měly přinést potřebné poznatky pro naplnění stanoveného cíle této práce.

4.1 Cíl výzkumu, výzkumná otázka a volba výzkumné metody

Cílem výzkumu je prozkoumat **přístup** sociálních pracovníků v doprovázejících organizacích k otázce volby pěstounů pro příbuzenskou pěstounskou péči. Vhodnou metodou k jeho naplnění bude kvalitativní výzkum založený na kvalitativních polostrukturovaných rozhovorech s těmito pracovníky.

V rámci sledování přístupu sociálních pracovníků k dané otázce budu sledovat, nakolik to bude možné, tyto dimenze: kognitivní (co pracovník víme, co nebo si myslíme o objektu), afektivní (jaké máme pocity ve vztahu k objektu), konativní (jak reaguje v důsledku vztahu s objektem). Dané dimenze byly voleny na základě inspirace postojovými složkami (Mikuláščík, 2010, s. 62). Ve vztahu ke zkoumání přístupu se ovšem jedná jen o pomůcku při konceptualizaci perspektivy; zkoumat přímo postoj by bylo nad rámec možností bakalářské práce založené na jednorázovém dotazování pracovníků, jelikož se jedná o: „*hodnotící vztah vyjádřený sklonem ustáleným způsobem reagovat na předměty, osoby, situace a na sebe sama*“ (Hartl, 2004, s. 192) a je pro něj charakteristická intenzita vnímání objektu, která se v různé míře projevuje pozitivním či negativním vnímáním objektu; další vlastností postoje, je jeho přizpůsobení dle dalších prožitých zkušeností člověka (Mikuláščík, 2010, s. 63). K tomuto se v rámci rozhovoru lze dostat nanejvýš nepřímě.

Konceptualizace přístupu odvozená od postojových složek je určující pro tvorbu dílčích výzkumných otázek a posléze i tazatelských otázek.

Výzkumná otázka

Cíl výzkumu bude naplněn skrze výzkumnou otázku: Jak přistupují pracovníci k volbě příbuzného pěstouna? Ta je dále upřesněna třemi dílčími výzkumnými otázkami:

Otázka zaměřena na kognitivní složku (poznatky): Čím je podle pracovníků volba příbuzenského pěstouna?

Otázka zaměřena na afektivní složku (emoce): Jaké má pracovník pocity při doprovázení příbuzných pěstounů?

Otázka zaměřena na konativní složku (zkušenosti): Jaké má pracovník zkušenosti s volbou příbuzenského pěstouna?

Výzkumná metoda

Výzkumný problém a přístup badatele je určující pro volbu vhodného výzkumného přístupu (Švaříček, 2014, s. 22). Zvolenou metodou výzkumu v této práci je kvalitativní výzkum, který umožňuje: *„do hloubky a kontextuálně zakotveně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací“* (Švaříček, 2014, s. 24). Při kvalitativním výzkumu jsou po zvolení tématu stanoveny výzkumné otázky. Tyto otázky nemusí mít trvalý charakter, jelikož kvalitativní výzkum je umožňuje během celého procesu přizpůsobovat a doplňovat. Tato metoda je tak často charakteristická svou pružností. Této pružnosti podléhají také hypotézy, výzkumný plán, sběr dat i analýza. Dále je příznačné dlouhodobé sbírání dat i jejich analýza, přičemž obě činnosti jsou uskutečňovány současně (Hendl, 2023, s. 48). Výzkum tedy probíhá cirkulárně (Šed'ová, 2014, s. 51). Dle Švaříčka (2014, s. 24): *„Logika kvalitativního výzkumu je induktivní, teprve po nasbírání dostatečného množství dat začíná výzkumník pátrat po pravidelnostech, které se v těchto datech vyskytují, formuluje předběžné závěry a hledá pro ně další oporu v datech“*.

Ke sběru dat je využita metoda polostrukturovaného rozhovoru. Při polostrukturovaném rozhovoru jsou často stanoveny okruhy otázek, jejichž pořadí může být dle potřeby proměňováno (Miovský, 2006, s. 159). Okruhy tazatelských otázek mého výzkumu jsou stanoveny v následující kapitole. Při této metodě jsou stanovena témata a otázky, které je nutno dodržet a současně je umožněno věnovat se doplňujícím tématům a klást respondentům doplňující otázky, které téma rozšiřují, umožňují reagovat a přizpůsobit se konkrétnímu účastníkovi rozhovoru a mohou přinést další užitečné poznatky pro porozumění kontextu. Při práci se získanými daty je na badateli, zda doplňující témata a otázky zahrne, či vynechá (Miovský, 2006, s. 160).

4.2 Tazatelské otázky

Aby bylo možné získat odpovědi na uvedené výzkumné otázky skrze rozhovory s pracovníky, je zapotřebí formulovat tazatelské otázky:

- Jak byste vysvětlil/a pojem příbuzenská pěstounská péče?
- Proč je podle Vás příbuzenská pěstounská péče častější oproti zprostředkované pěstounské péči?
- Jaké vidíte výhody příbuzenské pěstounské péče?
- Jaké vidíte rizika příbuzenské pěstounské péče?
- Jakými kompetencemi by měl příbuzný pěstoun disponovat?

- Jaké máte pocity, když se setkáváte s rodinou, kde o dítě pečuje příbuznými pěstouny?
- Jaké máte pocity, když péči o dítě zajišťuje příbuzný pěstoun?
- Jak na Vás působí volba příbuzného pěstouna?
- Jaké příjemné pocity se Vám vybaví z doprovázení příbuzného pěstouna?
- Jaké nepříjemné pocity se Vám vybaví z doprovázení příbuzného pěstouna?
- Jaký vidíte smysl v doprovázení příbuzných pěstounů?

- Objevuje se mezi příbuznými, či blízkými více potenciálních pěstounů? Lze vůbec mluvit o výběru? A co rozhoduje o případné volbě mezi nimi?
- Vyskytují se rizikové faktory u některých příbuzných pěstounů častěji než u jiných?
- Jaké přínosy přináší péče jednotlivých příbuzných pěstounů (prarodič, teta/strýc, sourozenec dítěte)?
- Jak vnímáte spolupráci příbuzných pěstounů?
- Byl/a jste v situaci, kdy musel být pěstoun změněn? (Pokud ano, proč k tomu došlo?)
- Jak se podle Vás daří příbuzným pěstounům naplňovat potřeby dítěte v pěstounské péči?
- Jaké máte zkušenosti s jednotlivými pěstouny (prarodič, teta/strýc, sourozenec dítěte)?
- Má podle Vás rodina skutečný potenciál zajistit potřebnou péči o dítě?

4.3 Výzkumný soubor

Účastníci výzkumu byli zvoleni metodou záměrného výběru, jak uvádí Patton (dle Mioviský, 2006, s. 135) tento výběr probíhá na základě určitých vlastností. Variantou metody záměrného výběru je prostý záměrný výběr, kde jsou do výběru zahrnuti ti, kteří splňují potřebné kritérium, či více kritérii, což je stěžejní pro posouzení jejich vhodnosti pro výzkum. Účastníci dále musí s účastí ve výzkumu souhlasit. Tuto metodu lze využít v případě menšího souboru, důležitá je také dostupnost těchto osob (Mioviský, 2006, s. 136). S ohledem na cíl práce, byli vybíráni sociální pracovníci pracující v organizacích doprovázející pěstouny. Rozhovory byly realizovány se sedmi sociálními pracovníky z různých organizací doprovázející pěstouny, přičemž výzkumný soubor tvoří pouze ženy.

4.4 Zpracování dat

Se sociálními pracovníky jsem se ve smluvený termín realizovala rozhovory. S jejich souhlasem jsem pořídila audionahrávku. Audionahrávku jsem posléze podrobila doslovné transkripci, tedy nahrávku přepsala do textu a zachovala hovorovou řeč (Hendl, 2023, s. 216). Participantům jsem pro zachování anonymity udělila fiktivní jména. S takto přepsaným rozhovorem jsem dále pracovala pomocí otevřeného kódování, díky čemuž mohly být informace rozděleny a rozřazeny dle jejich významu. Některé svým významem spadaly do více skupin. Pro další účely zpracování byly tyto skupiny pojmenovány (Šed'ová, 2014, s. 211-212). Pro kódy jsem volila převážně slova, která zaznívala přímo v odpovědích respondentů, místy také odborné výrazy. Názvy kódů byly v průběhu přejmenovávány a sjednocovány. V průběhu jsem si také o kódech sepisovala poznámky (Šed'ová, 2014, s. 215-217). Na tomto základě jsem začala se systematickou kategorizací, což znamená sloučení jednotlivých kódů dle jejich podobnosti do větších skupin, tedy kategorií. V této fázi vychází najevo různé významy a souvislosti, které nejsou ihned patrné. Vytvořené kategorie slouží jako základ pro navazující postup (Šed'ová, 2014, s. 221-222). V další fázi byla využita technika „vyložení karet“. Tato technika umožňuje kategorie seskládat tak, aby vznikla osnova, která je následně interpretována do výsledného textu. Díky této technice je možné vynechat některé z dříve vzniklých kategorií, které přímo nesouvisí s výzkumnou otázkou, zároveň však použité kategorie musí souviset mezi sebou. Co se týče výsledného textu, technika umožňuje z názvu kategorií vyskládat názvy kapitol, tyto kapitoly jsou pak tvořeny popisem a objasňováním kódů náležících k dané kategorii (Šed'ová, 2014, s. 226-227).

5 Vyhodnocení výzkumu

Cílem výzkumu bylo prozkoumat přístup sociálních pracovníků v doprovázejících organizacích k otázce volby pěstounů pro příbuzenskou pěstounskou péči. Na základě odpovědí vyplynulo možné dělení přístupu sociálních pracovníků k volbě příbuzného pěstouna na dvě základní roviny. Přístup k volbě pěstouna souvisí s možnostmi a praxí doprovázejících sociálních pracovníků a tedy tím, co pracovníci mohou ovlivnit. Druhá rovina přístupu je ovlivněna systémovým nastavením, kde pracovníci zmiňují především kompetence orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD), jedná se tedy o oblast, do které doprovázející pracovníci nezasahují přímo, ale reflektují a navrhuji změny pro proces volby. V této kapitole jsou v rámci zpracování a interpretace dat představeny následující jednotlivé kategorie:

5.1 Role OSPOD

Tato kategorie je věnována OSPOD, jelikož mapování možností v rodině a volba příbuzného pěstouna je v jejich kompetenci. Dotazovaní pracovníci v doprovázejících organizacích nebyli součástí výběru příbuzného pěstouna, všichni se s rodinou setkali až ve chvíli, kdy bylo o pěstounovi rozhodnuto. Martina: *„nás se nikdo na nic neptá, my jsme fakt doprovodka a v ten moment už jenom přebíráme rozhodnutí soudu a požadavek o doprovázející služby a to uzavřít tu dohodu, protože dřív s náma nikdo úplně nepočítá v tom procesu“*.

Pracovníci ve svých odpovědích poukazovali na nedostatky ve spolupráci s OSPOD a zároveň zmiňovali návrhy ke zlepšení. Jako hlavní vyplynula strohá komunikace a předávání informací o rodině ze strany OSPOD směrem k doprovázející organizaci, což je považováno za výrazné „zpomalení“ spolupráce s rodinou. Jedna z respondentek uvedla, že způsob komunikace a předání informací velmi záleží na konkrétním pracovníkovi OSPOD. Tereza: *„u některýho pracovníka je to takový formální, že nám fakt řekne jen to nejnútnejší a ještě je to tak zaobalený, že třeba z toho ani moc prakticky nevíme“*. V opačném případě by doprovázení mohlo být výrazně efektivnější, jelikož pracovníci hodnotí jako užitečné dopředu znát oblasti, na které je potřeba se při doprovázení primárně zaměřit, nebo znát zásadní okolnosti konkrétní rodiny. V jednom z rozhovorů pracovnice uvádí, že se zásadní informací o pěstounovi dozvěděli až po několika letech probíhající pěstounské péče. Blanka: *„A my jsme se mimochodem dozvěděli z OSPODU až teď, po tolika letech, že v minulosti už tam byly*

další dvě děti odebrány a stejně tam to dítě zůstávalo a čekalo se zase až začne mít výchovné problémy“.

Podněty k lepší spolupráci jsou odůvodněné, jelikož nedostatky ve spolupráci mezi subjekty mohou mít negativní dopad. Díky efektivní spolupráci je možné dosáhnout rozlišení a zároveň rovnováhy mezi podporou a kontrolou (Lexová, Pazlarová, 2016, s. 83). Spolupráce je podstatná nejen mezi doprovázející organizací a OSPOD, ale také s dalšími odborníky z jiných oborů (Kovařík, 2008, s. 203).

K OSPOD zmiňuje Jitka také na nenaplněný potenciál spolupráce na individuálním plánu ochrany dítěte: *„oni totiž sice uzavírají s OSPODEM, nebo společně na tom všichni pracujeme, ale OSPOD je za to zodpovědný, IPOD - individuální plán ochrany dítěte, kde jsou cíle, na kterých musí ti pěstouni s doprovázející organizací spolupracovat. Tam se hodnotí průběh celé té pěstounské péče, vůbec kontakty s biologickou rodinou. Bohužel je to spíš takový papír, který se podepíše a my ho hodnotíme ve zprávách, ale když je pěstoun některým věcem uzavřený, tak ho do toho prostě nedonutíme, ani by to nebylo asi efektivní ho do toho nutit. Takže možná kdyby to bylo na nějaké větší dobrovolnosti“.*

5.1.1 Zjišťování možností v příbuzenstvu

Díky mapování prostředí rodiny, doprovázející pracovníci vnímají, že v příbuzenstvu obvykle není možnost výběru z více pěstounů. Jelikož je role pěstouna velkou zátěží, pracovníci považují za přínosné, pokud je možné pěstounství v rodině, respektive v příbuzenstvu rozložit. Což znamená, že pěstounem jeden příbuzný, nicméně s péčí může vypomáhat více lidí žijících poblíž. Nikola: *„teta si bere i toho chlapce, třeba na nějaký aktivity, na nějaký dovolený nebo tak“.* Podpora pěstouna jeho okolím je dle odpovědí pracovníků, považována za významnou pomoc v péči. Podpora okolí je významná, jelikož nelze opomenout, že důvody, pro které dochází ke změně pečující osoby, v různé míře zasahuje a ovlivňuje samotné pěstouny (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče [online]).

Při zjišťování možností v příbuzenstvu by mělo být zváženo, zda by nebyla vhodná jiná forma péče, i přes skutečnost, že někdo z příbuzných by měl zájem péči zajistit. Přestože pracovníci podporují příbuzenskou pěstounskou péči, objevily se i odpovědi, kdy pracovníci nesouhlasí s péčí příbuzných „za každou cenu“ a upřednostňování této formy péče, vždy však záleží na konkrétním případě. Blanka: *„v zájmu zachování biologické rodiny a těch vztahů a preference*

před ústavní péčí se děti daly babičce, která to už teď nezvládá. Já si myslím, že to tam od začátku bylo špatný, ale teď se to začíná projevovat, jak děti dorůstají do prepuberty“. Podobně Jitka: *„Potom i věk, když už jsou vysokého věku prarodiče, tak někdy je fakt třeba to zhodnotit, jestli to třeba pro to dítě není větší riziko, než kdyby šlo do nějaké zprostředkované pěstounské péče, nebo do ústavní péče“.*

Dle pracovníků volbu zásadně ovlivňuje probíhající péče o dítě ještě před rozhodnutím soudu a svěřením dítěte do péče. Jedna z pracovníků svůj pohled na takovou situaci vyjádřila takto: Tereza: *„ony vlastně přišly ve chvíli, kdy už třeba dva tři měsíce o dítě pečovaly a už se dalo říct, že je tam navázaný nějaký bližší vztah, než ke komukoliv jinému, a pokud ony podaly návrh na soud a projevíly, že mají zájem, tak cílem nebylo už hledat jinou pečující osobu, ale prozkoumat jak to vlastně je, co je potřeba podpořit a jaký tam jsou ty rizika“.*

5.1.2 Nedostatečné prověřování příbuzných pěstounů

Pracovníci vnímají volbu pěstouna jako nedostatečně prověřenou, čímž je myšleno, že pracovníci ve svých odpovědích navrhovali oblasti, na které bylo potřeba se důkladněji zaměřit. Zmiňované oblasti nejsou z jejich pohledu buď prověřovány vůbec, nebo nedostatečně. V tomto kontextu pracovníci přiznali, že v některých případech nerozumí, že mohlo ke zvolení daného příbuzného dojít. Blanka: *„já jsem z toho docela nešťastná myslím si, že je to u některých případů nechápu, jak to mohli schválit a udělat“.*

V odpovědích mezi opakovaně navrhované oblasti, na které by bylo přínosné se při výběru příbuzného pěstouna více zaměřit a skrze co by bylo možné lépe poznat potenciální pěstouny, patří například přísnější psychologické i psychiatrické vyšetření, věk a zdravotní stav s ohledem na dlouhodobost řešení, minulost a motivace pěstouna, vztahy v rodině, finanční situace a celkové možnosti pěstouna zajistit péči o dítě.

V kapitole o potřebných kompetencích pečující osoby bylo řečeno, že vytvořit komplexní posouzení pro zaručení vhodnosti pěstouna je velmi náročné. Jako určující se jeví minulost pěstouna, jak zdůrazňuje např. Ptáček (2016, s. 47-49). Nicméně v následující části je uvedeno, že není výjimkou umístění dítěte do péče příbuzné osoby, u které její minulost nenasvědčuje zajištění vhodné péče.

5.1.3 Nevhodná volba

Pracovníci vnímají volbu příbuzného pěstouna často jako nevhodnou. Většina nepříjemných pocitů, které pracovníci v rozhovorech popisovali, souvisely právě s nevhodně zvoleným pěstounem. Z odpovědí pracovníků vyplývá, že OSPOD podle nich volí nejsnazší řešení, což může vést právě k nevhodné volbě příbuzného pěstouna. Blanka: *„Takže ti lidi na to kývnou a v rámci i té zodpovědnosti svojí tak přijde mi, že v některých případech je to fakt špatně zvolený“*. Z odpovědí dále vyplývá, že někteří tento pohled mají od počátku pěstounství, jiní jej získali až v průběhu doprovázení.

V kontextu nevhodné volby se mezi odpověďmi objevoval názor, že je vhodnější variantou „kombinovaná péče“, než svěřit dítě příbuznému pěstounovi, který nemá dostatek sil a možnosti péči zajistit. Blanka: *„Já si myslím, že to není špatná kombinace, že dítě je v ústavní péči v blízkosti těch prarodičů. Dojíždí tam co víkend třeba, o prázdninách, o Vánocích, ale aby tam pak bylo, ten prarodič je z toho unavený, frustrovaný, ze svých nemocí“*. Také Martina: *„Takže pokud se necítí zdravotně, psychicky a jakkoliv na to aby to dělali, tak je lepší, když jim zůstane jako zdraví a psychicky odolní babička a děda, než po půl roce roce semletí totálně a vyčerpání. Pro to dítě je dobrý, když jim zůstanou aspoň tak, budou si ho brát na víkendy, budou si ho brát na prázdniny a bohužel dítě bude i v ústavním zařízení, nebo ideálně u jiných pěstounů, ale těch pěstounů je tak málo, že s tímhle moc počítat nedá“*. Mnohdy se příbuzní stanou pěstouny, ačkoliv je to nad rámec jejich možností. Je zde patrný dopad časté motivace příbuzných pěstounů, kterou je zejména vztah k dítěti, odpovědnost, potřeba zajistit péči a zabránění ústavní péči (Redakce portálu Šance Dětem [online]).

5.1.3.1 Nevhodnost vnímaná od počátku doprovázení

Pracovníci se shodli na dvou hlavních důvodech, proč vnímají volbu jako nevhodnou od samotného počátku péče. V prvním případě jde o pěstounskou péči, kdy z důvodů především vysokého věku (velký věkový rozdíl mezi pěstounem a dítětem) či nepříznivého zdravotního stavu pěstouna není možné zaručit dlouhodobou péči. Řešení je tedy považováno za krátkodobé a péče do budoucna je nejistá. Druhým nejčastěji uváděným důvodem je péče pěstouna, kterému v již v předešlých letech bylo dítě, nebo i více dětí odebráno z péče, přičemž u něj nedošlo k žádné změně a dítě je tak umístěno do stejně či podobně nevhodných podmínek, z jakých již byly děti v minulosti odebrány.

Pracovníci upozorňují, že v praxi velmi často dochází k umístění dítěte do péče i za těchto okolností, které jsou prokazatelné již v době, kdy se o svěřením dítěte do péče rozhoduje. Zde je možné uvést porovnání se zprostředkovanou pěstounskou péčí, kde se důkladně posuzuje se například zdravotní stav, osobnostní a rodičovské předpoklady, ale také sociální integrace a fungování (Ptáček, 2016, s. 49). Oproti tomu u příbuzenské pěstounské péče, mnohdy chybí i více z vyjmenovaných aspektů a přesto ke svěřením dítěte do péče dojde.

Přístup pracovníků k volbě pěstouna je zde nesouhlasný. V obou případech pracovníci vnímají, že hrozí opakovaná změna pečující osoby, či změna formy péče, což je pro děti, které zažily odebrání z péče rodičů, velice náročné a rizikové. Jedna z pracovníků uvedla: Jitka: *„babička zemřela a ty děti šly zpátky k matce, která to pak zase nedávala, takže šly zase od matky k nějaké tetě“*. Tereza uvedla i trošku jiný příklad: *„byla ta maminka v situaci, kdy neunesla to, že by dítě mělo jít do děčáku. Tak si toho chlapce vzala v 16i letech a nebylo to dobrý“*.

5.1.3.2 Nevhodnost vnímaná v průběhu doprovázení

Způsob, jakým pracovníci přistupují k volbě příbuzného pěstouna, se může měnit v průběhu pěstounské péče. Co se týče průběhu doprovázení, pracovníci jako důležitý faktor vnímají absenci přípravy. Příbuzní pěstouni před svěřením dítěte neprocházejí přípravou (vzhledem k příčinám to často není proveditelné), což často znamená, že si neuvědomují, či nepřipouští, že je péče o děti v pěstounské péče je diametrálně odlišná od péče o děti, které tuto zkušenost nemají. Pazlarová (2020, s. 144) poukazuje, že v zásadě není v možnostech pěstounů zajistit péči o dítě s traumatem bez odborného přístupu a pomoci. K tomuto se vyjádřila například Tereza: *„neslyšeli nikdy o tom, co to je porucha attachmentu, neslyšeli o tom, co je nějaký trauma, čím si to dítě mohlo projít“*. Jedna z pracovníků dále uvedla, že pěstouni mnohdy mají pocit, že ve chvíli, kdy je dítě v jejich péči, tak jsou zabezpečeny a tím nejhorším již prošli. Nikola: *„že to prostě mají uzavřené a nechtějí se o tom jako bavit. A myslí si, že to je v pohodě, ale není, to je takový ten čertík v krabičce, který kdykoliv může vykouknout“*. S tímto se doprovázející pracovníci snaží pracovat. Nicméně v rodinách, kde tento postoj pěstounů přetrvává a dlouhodobě se nedaří pracovníkům objasnit specifika, které dítě potřebuje, je zřejmé, že péče není zajištěna zcela adekvátně vůči potřebám dítěte. Je zřejmý negativní dopad na celou péči i přístup k dítěti a pro pracovníky se pak tato péče nejvíce jako vhodná. Alice: *„u té příbuzenské člověk zažívá opravdu takové pocity beznaděje a zoufalství,*

kdy už neví, jak to té rodině vysvětlit, jak s tou rodinou pracovat, aby se tam něco změnilo a nesmíte tam mít přehršel očekávání a naučit se tam radovat i z běžných malinkých pokroků, i kdyby ten pokrok měl být jeden malinký za tři roky. Je to opravdu dlouhodobé“.

Související téma je také přístup pěstounů k povinnému vzdělávání a jeho skutečný dopad na péči. Příbuzní jsou často přesvědčeni, že ví, jak jednat s dítětem, což je mylné, právě z důvodu potřebného specifického přístupu ke svěřenému dítěti. Toto mylné přesvědčení je časté u prarodičů. Nikola: *„oni to jako berou tak je to vnouče, vím přece co a jak“*. Podobné zkušenosti má Tereza: *„Takové to jejich předporozumění, ale podívejte se kolik my máme let, kolik máme životních zkušeností, kolik dětí jsme vychovali“*. Na druhou stranu pracovníci mají v této oblasti i pozitivní zkušenosti, ačkoliv změny nebývají tak výrazné a ihned viditelné. Blanka: *„třeba nejdou hnedka, ale tady je to znak toho, že oni nějakým způsobem vnímají ty potřeby toho dítěte a umí nebo snaží se na ně nějak reagovat“*.

Pracovníci, kteří se zmiňovali o nevhodně zvoleném příbuzném pěstounovi, svůj pohled následně odůvodnili také dlouhodobě přetrvávající pěstounskou péčí i přes nevyhovující podmínky, což znamená nejisté zabezpečení nejzákladnějších potřeb dítěte. Nejzásadnějším kritériem by měl být vždy zájem, prospěch a blaho dítěte (Sobotková, Očenášková, 2013, s. 10). Přesto takový stav někdy trvá i delší dobu, než dojde k odebrání dítěte z péče pěstouna. Takový příklad uvedla Alice: *„Že to bylo opravdu nevyhovující, dlouhodobě se s pěstounkou pracovalo. Nebyla schopná zajistit dítěti úplně základní věci“*. Za nevhodnou volbu pracovníci vnímají rovněž pěstouny, kde dochází k opakování nevhodných výchovných vzorců, které se nedaří ani při dlouhodobé spolupráci změnit. Alice: *„Aby to samé, co dělali případně špatně s těma svýma dětma, aby to samé nedělali s těma vnoučatama. Takže tohle je tam těžké nějak zachytit a rozkrýt, rozklíčovat a pracovat s těma prarodičema, tak to je fakt hodně náročné“*.

Přestože pracovníci vnímají ne zcela vhodné podmínky, ke změně pěstouna i tak nemusí dojít (samozřejmě s ohledem na závažnost situace v rodině). Jedno z možných odůvodnění uvedla Blanka: *„Pak jsme měli situaci ted'ka, ta nebývá zase tak častá, protože když už je to dítě u těch prarodičů, tak mám pocit, že tam jsou ty úřady daleko benevolentnější ve jménu zachování, oproti zprostředkovaným pěstounům. Mám ten pocit, že jo, že v zájmu zachování biologické roviny nějakých vztahů, tak úřady se snaží zachovat tu pěstounskou péči.“*

Závěrem je potřeba říci, že pracovníci často nepovažují volbu za zcela nevhodnou, jen v ní spatřují více rizik a objevují se obavy plynoucí ze zkušeností: Alice: „*Já nechci určitě tady říkat hele příbuzenská určitě ne to je jakoby to nejhorší co může být, to určitě ne, akorát jsou tady mnohem vyšší rizika a selhání té péče než u těch zprostředkovaných*“.

Za důležitý považují pohled Jitky: „*Já vnímám, že všichni stejně dělají jak nejlíp umí v tu danou chvíli. Kdyby to uměli líp, tak by to udělali líp, takže těžko se to jako hodnotí*“.

5.2 Role doprovázejících sociálních pracovníků

Jak bylo zmíněno výše, sociální pracovníci v doprovázejících organizacích nezasahovali přímo do procesu volby, volbu však mohou vyhodnocovat na základě průběhu doprovázení pěstounské rodiny. Při doprovázení je pracovník především podporou pro pěstouna i dítě, potažmo další členy rodiny. Blanka: „*I ta zkušenost, aby zažili to, že odborník může být lidskej, že je respektujeme, že se jim nevnučujeme, že jim nabízíme možnosti pomoci, ale nejsme kontrolní orgán a my tam nerozhodujeme o ničem*“.

Na základě dlouhodobě budovaného vztahu mohou pracovníci rodinu poznat důkladněji a také lze lépe s rodinou pracovat na potřebných změnách. Matoušek (2008, s. 189) poukazuje na skutečnost, že rodina může mít obavy z otevření některých témat před profesionály. Může tak vzniknout bariéra ve spolupráci, čímž je náročné docílit zlepšení situace v rodině. Důvěrný vztah mezi rodinou a pracovníkem může vést k zásadním změnám v péči. To znamená, že i u zpočátku ne zcela vhodné volby, může postupně dojít k zajištění adekvátní péče. Pracovníci schopnost změny a změnu nefunkčních vzorců u pěstounů hodnotili jako zásadní aspekt, který ovlivňuje jejich přístup a pohled na volbu pěstouna. V jedné z odpovědí Blanky zaznělo: „*Co bylo fajn, někteří prarodiče postupem času, když zjistili, že fakt něco víme. Tak začali být otevřenější těm radám. Možná i tím, jak jsme navázali vztah po té dlouhodobější spolupráci, tak se začali posouvat, alespoň v těch drobných krocích, což je super*“.

Pracovníci si uvědomují potřebu důvěrného vztahu pro změnu, proto v doprovázení vidí smysl a potřebu.

V jednom z rozhovorů zaznělo, že dříve role doprovázejících pracovníků spočívala také v posouzení Alice: „*my jsme dříve dělali posouzení příbuzenské pěstounské péče. Že k nám chodili, že ten soud chtěl doložit, že ano tady tyhle osoby jsou skutečně vhodné pečovat o to dítě ten teta strýc, nebo babička, že se to dělávalo. My už to teďka neděláme, nevím, jestli to*

převzal po nás někdo jiný. My už jsme to jako příspěvková organizace nemohli dělat, ale měli jsme taky i zkušenost tu, že ten psycholog to nedoporučil, ale stejně ten soud, vzhledem k tomu, že to dítě nemělo kam jinam jít, tak se tam to dítě nechalo“.

5.2.1 Vyhodnocování pěstounské péče

Doprovázení pěstounů umožňuje blíže nahlédnout do skutečné situace rodiny. Pracovníci díky tomu mohou posoudit, zda pěstoun disponuje potřebnými kompetencemi pro zajištění péče o dítě. Na nejdůležitějších kompetencích se respondenti opět ve většině shodují. Jedná se o schopnost pěstouna na sobě pracovat, otevřenost a schopnost změny, přijetí pomoci zvenčí, přijetí dítěte s respektem k němu a jeho životní situaci. Tyto prvky lze stěží zaručit dopředu (tedy při volbě pěstouna), z toho vyplývá, že je v kompetenci doprovázejících pracovníků tyto prvky zkoumat a pracovat na nich s pěstouny. V této souvislosti může být pohled na volbu pěstouna přehodnocen.

Možným ukazatelem může být také motivace pěstouna, kde se nejčastěji objevuje pocit vlastního selhání, vazba k dítěti, odpovědnost za vlastní dítě, které v péči selhalo, finance. Doprovázející pracovníci mohou zaznamenat skutečnou motivaci a zájem o dítě, což má také vliv na vnímání zvoleného pěstouna. Martina: *„Naopak když jako vnímám, že jako peníze těch příbuzenských pěstounů jdou úplně někam jinam než tomu dítěti, jejich zájem o to dítě není až takový, jak bysme si představovali. Dítě místo toho, aby mělo svou vlastní postel, leží někde na matračce, protože prostě babička rozhodla, že to takhle stačí, protože ty peníze musí dávat na dluhy svejm dětem, který jako selhali nějak, tak to je to, co mě velice tíží a mrzí“.*

Doprovázející pracovníci by měli být otevření a vnímaví a zhodnotit vhodnost péče. A případně upozorňovat na vhodnější varianty, které by zlepšily situaci v rodině a usnadnily prožívání jednotlivých členů. Například Martina zmínila, že umístění dítěte do dětského domova bylo vhodnější variantou než péče příbuzných: *„Ale ten kluk tam byl i spokojenější, ve výsledku on si to i přál“.*

5.2.2 Práce se vztahy v rodině

Pracovníci dle odpovědí vnímají, že ve chvíli, kdy začnou doprovázet, je jejich cílem rodině pomoci, což velmi často obnáší jak práci s jednotlivci, tak i práci na zlepšení či udržení

vzájemných vztahů v rodině. Podstatu této provázanosti vystihuje Blanka: „*Když je pěstoun v pohodě, tak je i dítě v pohodě, nebo víc v pohodě. Je to taková spojená nádoba, když opečuju jednoho, tak se to projeví i na tom druhém, takže ta péče o ty pěstouny, myslím si, že je hrozně důležitá*“.

Zachování vazeb s biologickou rodinou je jedním z důvodů upřednostňování příbuzenské pěstounské péče před ostatními formami péče. Z odpovědí respondentů vyplývá, že její pracovníci vnímají jak v rovině pozitivní (jsou-li vztahy funkční), tak i negativní (v případě narušených vztahů). Jsou-li v rodině vztahy narušené, je důležité poznamenat, že doprovázející pracovníci mají možnost pracovat a ovlivňovat i tři generace zároveň a tím vztahy v rodině zlepšit. Tyto výsledky potvrzují tvrzení, že blízký vztah k dítěti není sám o sobě dostačujícím argumentem (Pazlarová, 2016, s. 130). Důraz na charakter vztahů v rodině odpovídá teoretickým poznatkům, nicméně jsem z odpovědí pracovníku získala dojem, že je tato oblast zásadnější, než jakým způsobem byla popsána v konceptuální části.

Odpovědi respondentů přímo i nepřímo naznačovaly, že zachované vazby, znalost osob a známé prostředí napomáhají při práci s dítětem, jeho porozumění situaci, zvládnutí náročné situace a také utváření jeho identity. Alice: „*Pro práci s identitou toho dítěte je to určitě velký bonus a plus*“. Situace může být přesně opačná, jsou-li vztahy rodině narušeny.

Pracovníci vnímají jako zásadní vztah pěstouna k rodičům dítěte. Pěstouni mohou často negativně ovlivňovat obraz dítěte o jeho rodičích, zakazovat kontakt s rodiči, nebo jednoho z rodičů upřednostňovat. Jedna z pracovníček si všímá, že kontakt a obraz o rodiči dítěte může být ovlivňován také na základě pěstounova pocitu viny a selhání. Blanka: „*mám tam babičku, která strašně moc bojuje s pocitem selhání, ale až do té míry, že zabraňovala vnučce kontaktu s matkou, protože byl prostě důkaz toho, že ona to nezvládla*“. Tatáž respondentka uvedla i druhý příklad, kdy pěstoun objektivně neselhal, přesto tento pocit měl: „*Objektivně to tak fakt nebylo, on si to prostě tak vsugeroval, věřil tomu a bál se, že cokoliv může být projev toho, nebo důkaz toho, že selhal. Takže tam to bylo takové náročné ta spolupráce*“.

Zachování vazeb může přinést i opačnou situaci, kdy na základě vztahové vazby pěstouna k rodiči dítěte, pěstoun nedokáže kontrolovat kontakt rodiče se svěřeným dítětem, tyto nekontrolované kontakty mohou být rizikové. Například prarodič, nedokáže kontrolovat

příchod svého dítěte (rodiče svěřeného dítě) do domácnosti. Tuto situaci zmiňuje Martina: *„toto se dá velice těžko kontrolovatelně uchopit, byť my jsme opakovaně měli tendenci i v rámci příbuzenských pěstounských péčí nastavit nějaká pravidla, tak ti pěstouni to nejsou schopni dodržet. Oni řeknou, vždyť je to moje děcko a já mu přece nebudu říkat ted'ka Tě sem nepustím, protože třeba jsi zfetovanej, někteří jo, někteří to zvládnou“*. Martina k tomu dále dodává: *„Takže toto je veliký riziko pak pro ty děti, že oni vidí násilí, vidí, že někdo ubližuje, nebo někdo, máma nebo táta ubližuje babičce, a to je prostě jako špatně že.“* K tomuto se vyjádřila také Alice: *„Nebyla schopná zkorigovat návštěvy maminky, holka vždy byla rozhozená po těch kontaktech, že se sebepoškozovala. Nebyla schopná nastavit nějaké hranice té matce, kdy chodit, kdy nechodit, prostě tam to bylo všechno špatně“*. Matoušek a Pazlarová (2014, s. 18) upozorňují, že v rodině mohou být kromě dětí ohroženi také dospělí, je proto potřebné vnímat potřeby všech členů rodiny.

Je důležité upozornit na období dospívání svěřeného dítěte. Pracovníci vícekrát zmiňovali, že je toto období velmi náročné, často až kritické a není výjimkou, že v tomto období dochází k odebrání dítěte z péče pěstouna. Zde je rozhodně prostor pro zvýšenou podporu rodiny ze strany doprovázejících pracovníků, ať už přípravou na toto období, či jeho provázením. Tereza: *„Ono ty problémy se většinou potom nejvíce ukážou v té pubertě, dokud jsou ty děti malý, tak nějak respektujou toho pěstouna do nějaký míry“*.

5.2.3 Prostor pro změnu a navrhované změny

Výše již byly uvedeny oblasti, na které by pracovníci doporučovali se v rámci posouzení blíže zaměřit. V této části zmíním některé ze snah jak změny docílit, či návrhy, které by pracovníci zavedli do praxe pro zlepšení procesu volby a samotné volby. V odpovědích se tyto tendence byly zmiňovány minimálně. Patří zde především projekty týkající se přípravy a vzdělávání příbuzných pěstounů, ale i v dalších oblastech.

Jedna z pracovníků uvádí například potřebu změny v období před doprovázením Alice: *„Ono je to těžké, protože my často se dostaneme do té rodiny, kdy už už oni mají dávno to dítě a my už tam přijdeme třeba po půl roce, co už tam to dítě je. Protože ono než soud rozhodne, ono ted'ka to dítě je v nebezpečí, OSPOD zareaguje, rychle zmapuje, kam to dítě půjde, ted' zjistí a teta je tady, takže půjde k tetě. A teta si podá návrh k soudu. A ten soud trvá třeba až půl roku až je soudní jednání. Kde se jedná o to, že to dítě zůstane tam. Ale ten půl rok oni jsou úplně plonkovní, tam nikdo prostě nefunguje a to je nejcitlivější období adaptace toho dítěte“*

a měl by tam někdo být a někdo fungovat. A my tam přijdeme po tom půl roce a už třeba někdy i hasíme nějaké průšvihy a snažíme se to nějak rozebírat.“

V rozhovoru zazněl také aktivní přístup a snaha ze strany doprovázejících pracovníků, kteří spolupracují se studentkou na projektu týkající se přípravy příbuzných pěstounů pro zdokonalení kompetencí pěstounů a tím lepší péči Martina: *„A všechny ty další věci, o kterých já jsem mluvila, že třeba právě si neuvědomují, že přebírají dítě s raným vývojovým traumatem, tak všechno tohle by šlo ale řešit tak, jak my jsme i měli namyšleno, měli jsme to namyšleno i v rámci nějakého projektu“.*

Pracovníci vnímají potřebu změn v oblasti přípravy a vzdělávání pěstounů, Alice uvádí příklad, u kterého lze zaznamenat tendence ke změně na systémové úrovni: *„a je teďka nějaká tendence, že by ti příbuzenští pěstouni měli mít během dvou let by si měli splnit nějakou přípravu. Jsou různé pilotážní projekty, kde už tadytakhle nějak to funguje a uvidíme, jestli se to uchytne a budeme to oficiálně s těmi příbuznými dělat“.*

Rozlišnost názorů se objevila v kontextu některých změn, které by měly být zavedeny s chystající se novelou. Opakovaně v odpovědích zaznělo možné dobrovolnění spolupráce s doprovodnými organizacemi. Někteří pracovníci se vyjádřili nesouhlasně, jelikož viděli zejména negativní dopady na praxi, ale objevily se i pozitivní, či neutrální a váhající odpovědi. Jitka: *„Ale možná by to byla cesta udělat z toho trošku víc dobrovolnou tu spolupráci s těma doprovodkama, protože tím pádem jako z mého pohledu by to bylo asi víc efektivní“.* Oproti tomu například Blanka: *„mluví se o tom, že v novele by se to se to mohlo dobrovolnit, a to já jsem teda zásadně proti, protože první, kdo ukončí spolupráci, budou ti co jsou finančně zajištěni, ale jsou tam některé problémy, do kterých nechcú pouštět pracovníky, který tutlaj. A druhý jsou Ti, kteří řeknou, že problém nemají. Jo a pak se jim děti budou odebírat, protože budou zničený. A dvojnásobně, proč to prostě dělat, proč dítě vystavovat tomuhle“.*

6 Závěr

Cílem bakalářské práce bylo **prozkoumat volbu pěstouna v rámci příbuzenské pěstounské péče z pohledu sociálních pracovníků v organizaci doprovázející pěstouny**. Hlavní metodou k dosažení tohoto cíle byl kvalitativní výzkum s využitím polostrukturovaných rozhovorů se sociálními pracovníky doprovázejících organizací.

Z provedené analýzy dat vyplynulo možné dělení na dva základní přístupy sociálních pracovníků v doprovázejících organizacích k volbě příbuzenského pěstouna. První přístup se odvíjí od role sociálních pracovníků na OSPOD, v jejichž kompetenci je mapování možností v rodině a případná volba příbuzného pěstouna. V této rovině pracovníci vnímají nižší míru svých možností a pracují spíše pouze s rozhodnutím o příbuzném pěstounovi. Pracovníci poukazovali na skutečnost, že s tímto rozhodnutím často nemohou souhlasit.

Druhý přístup již vychází z role doprovázejících pracovníků, jejich kompetencí a možností pěstounství ovlivňovat pozitivním směrem, tím se jejich pohled a přístup k volbě příbuzného pěstouna může v průběhu doprovázení proměňovat. Zde se objevovaly spíše kladnější reakce vůči volbě pěstouna, a to především v souvislosti malých, postupných změn při dlouhodobé spolupráci s pěstounskou rodinou. Přístup pracovníků k volbě pěstouna je totiž ovlivněn celkovým fungováním rodiny, které mohou díky doprovázení pozorovat. Lze říci, že pracovníci zastupují dva různé pohledy na volbu pěstouna právě v závislosti na tomto aspektu.

Jinak řečeno pracovníci k volbě příbuzného pěstouna přistupují dle toho, co mohou jako doprovázející pracovníci v rámci své role ovlivnit přímo při práci s klienty, nebo co mohou či naopak nemohou ovlivnit skrze podněty pro změnu v dalších částech procesu volby, kde přímo nezasahují. Tyto dvě roviny přístupu lze spatřit v různé míře u všech účastníků výzkumu.

Jsem si vědoma, že výsledky výzkumu vypovídají pouze o přístupu zúčastněných pracovníků. Proto zde vnímám prostor pro další zkoumání přístupu doprovázejících sociálních pracovníků k volbě příbuzenského pěstouna. V odpovědích pracovníci odkazovali na aspekty, které považují za nedostatečně ošetřené, místy se objevovaly také návrhy pro změnu procesu zvolení pěstouna. Další podrobnější či specifitější zkoumání by mohlo přinést pozitivní dopad na praxi a zajistit vhodnější podmínky pro svěřené dítě i širší rodinu, což by v ideálním případě mělo výrazný dopad na zlepšení situace těchto pěstounských rodin.

Bibliografie

Asociace Dítě a Rodina. 2019. Pěstounské rodiny v České republice. Základní charakteristiky pěstounů a dětí v pěstounské péči [online]. Praha: Asociace Dítě a Rodina. [cit. 2023-08-30].

Dostupné z: <https://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/Analyza-Pestounske-rodiny-v-Ceske-republice.pdf>

BUBLEOVÁ, V., VÁVROVÁ, A., FRANTÍKOVÁ, J. a VANČÁKOVÁ, M. 2009. *Průvodce náhradní rodinnou péčí* [online]. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. [cit. 2023-10-15].

Dostupné z: <https://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/03/pruvodce-nahradni-rodinnou-peci.pdf>

FALCONNIER, L. A., N. M. TOMASELLO, H. J. DOUECK, S. J. WELLS, H. LUCKEY a J. M. AGATHEN. 2009. Indicators of Quality in Kinship Foster Care. *Families in society*. 2009 (4): 415-420.

FARMER, Elaine. 2009. How do placements in kinship care compare with those in non-kin foster care: placement patterns, progress and outcomes? *Child & Family Social Work*. 2009 (14): 331-342.

GJURIČOVÁ, Šárka a Jiří KUBIČKA. 2009. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Psyché. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2390-7

HARTL, Pavel. 2004. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-803-1.

HENDL, Jan. 2023. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Páté, přepracované vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1968-2.

CHRENKOVÁ, M., K. CILEČKOVÁ a A. HAŠKOVÁ. 2015. Faktory ovlivňující formu náhradní rodinné péče. *Sociální pedagogika / Social Education*. 2015 (2): 38-50. ISSN 1805-8825. Dostupné z: https://soced.cz/wp-content/uploads/2015/11/STUDIE_Faktory-ovliv%C5%88uj%C3%ADc%C3%AD-formu-n%C3%A1hradn%C3%AD-rodinn%C3%A9-p%C3%A9%C4%8De.pdf

Justiční akademie. 2021. Svěření dítěte do péče příbuzné či blízké osoby [online]. Kroměříž: Justiční akademie. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: [https://nsoud.cz/judikatura/ns_web.nsf/0/0EC3523A41ACBCB8C125866200472D45/\\$file/z](https://nsoud.cz/judikatura/ns_web.nsf/0/0EC3523A41ACBCB8C125866200472D45/$file/z)

[%C3%A1v%C4%Bry%20Druh%C3%A9ho%20rodinn%C4%Bpr%C3%A1vn%C3%ADho%20sympozia%20-%20p%C5%99%C3%ADbuzensk%C3%A1%20p%C3%A9C4%8De.pdf](#)

KOVAŘÍK, Jiří. 2008. Posuzování potřeb ohroženého dítěte. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál. s. 201-229. ISBN 978-80-7367-502-8.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. 2006. *Vývojová psychologie*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1284-0.

LEXOVÁ, Jana a Hana PAZLAROVÁ. 2016. *Doprovázení a služby pro pěstounské rodiny*. In: PAZLAROVÁ, Hana (ed.). *Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál. s. 83-93. ISBN 978-80-262-1020-7.

MACKOVÁ, M. 2014. *Sociální práce v rodině a náhradní rodinná péče* [online]. Hradec Králové: Gaudeamus. [cit. 2023-10-15]. Dostupné z: https://www.uhk.cz/file/egee/filozoficka-fakulta/studium/mackova_-_socialni_prace_v_rodine_a_nahradni_rodinna_pece.pdf

MAEYER, D. S., J. VANDERFAEILLIE, F. VANSCHOONLANDT, M. ROBBERECHTS a F. VAN HOLEN. *Motivation for foster care*. sciencedirect.com [online]. ©2014 [cit. 2024-04-24]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0190740913003447?via%3Dihub=>

MÁTEL, Andrej. 2019. *Teorie sociální práce I: sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-271-2220-2.

MATĚJČEK, Zdeněk. 1999. *Indikace náhradní péče*. In: MATĚJČEK, Zdeněk a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál. s. 73-92. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Zdeněk. 1999. *Psychologická hlediska náhradní rodinné péče*. In: MATĚJČEK, Zdeněk a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál. s. 43-52. ISBN 80-7178-304-8.

MATOUŠEK, Oldřich. 2008. *Práce s rodinou*. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál. s. 181-200. ISBN 978-80-7367-502-8.

MATOUŠEK, Oldřich. 2011. Paradigmata, teorie, přístupy, metody a techniky v sociální práci. In: MARÁŠKOVÁ, Ivana. Politiky a paradigmata sociální práce: co jsme zdědili a co s tím uděláme? Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií. s. 22-26. ISBN 978-80-7318-994-5.

MATOUŠEK, Oldřich. 2013. Úvod: Cíle a úrovně sociální práce. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. Metody a řízení sociální práce. Třetí, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Portál. s. 11-17. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠEK, Oldřich a Kateřina HŮLOVÁ. 2013. Práce s rodinami. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. Metody a řízení sociální práce. Třetí, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Portál. s. 201-220. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. 2014. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče. 2., rozšířené vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0522-7.

MATOUŠEK, Oldřich. 2014. Co je podpora rodiny? In: MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál. s. 13-15. ISBN 978-80-262-0697-2.

MATOUŠEK, Oldřich. Východiska sociální práce s rodinou. Fórum sociální práce. 2014 (1): 99-107. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/96929/1397501_oldrich_matousek_99-107.pdf?sequence=1

MATOUŠEK, Oldřich. 2020. Hlavní pojmy a kontexty. In: MATOUŠEK, Oldřich (ed.). Dítě traumatizované v blízkých vztazích: manuál pro profesionály a rodiny. Praha: Portál. s. 13-20. ISBN 978-80-262-1707-7.

MATOUŠEK, Oldřich. 2020. Obranné a vyrovnávací strategie. In: MATOUŠEK, Oldřich (ed.). Dítě traumatizované v blízkých vztazích: manuál pro profesionály a rodiny. Praha: Portál. s. 59-67. ISBN 978-80-262-1707-7.

MIKULÁŠTÍK, Milan. 2010. *Komunikační dovednosti v praxi*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2339-6.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. Formy náhradní rodinné péče. [mpsv.cz](https://www.mpsv.cz) [online]. ©2023 [cit. 2023-07-25]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. 2023. Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2022 [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. [cit. 2023-08-29]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/SUM+V20+%C4%8Cesk%C3%A1+republik+a+2022-1.xls/2f862efc-fa44-a43e-d3b4-b44868cb81bc>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. Doprovázení pěstounů, dohody o výkonu pěstounské péče. *mpsv.cz* [online]. ©2023 [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/doprovazeni-pestounu-dohody-o-vykonu-pestounske-pece>

MIOVSKÝ, Michal. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-1362-4.

Nadační fond J&T. 2014. Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte [online]. Praha: Nadační fond J&T. [cit. 2023-08-20]. Dostupné z: <https://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/03/publikace-158.pdf>

Nadační fond J&T. 2015. Praktický průvodce doprovázením pěstounské péče [online]. Praha: Nadační fond J&T. [cit. 2023-08-20]. Dostupné z: <https://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/03/publikace-190.pdf>

NOŽÍŘOVÁ, Jana. 2012. Náhradní rodinná péče. Praha: Linde. ISBN 978-80-8613191-7.

PAZLAROVÁ, Hana. 2016. Příbuzenská pěstounská péče. In: PAZLAROVÁ, Hana (ed.). *Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál. s. 129-151. ISBN 978-80-262-1020-7.

PAZLAROVÁ, Hana. 2020. Traumatizované dítě pěstounské péči. In: MATOUŠEK, Oldřich (ed.). *Dítě traumatizované v blízkých vztazích: manuál pro profesionály a rodiny*. Praha: Portál. s. 143-155. ISBN 978-80-262-1707-7.

POLÁKOVÁ, Olga. 2015. Rodinná politika. In: KREBS, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. 6., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR. s. 381-405. ISBN 978-80-7478-921-2.

PTÁČEK, Radek. 2016. Osobnost pěstouna. In: PAZLAROVÁ, Hana (ed.). *Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál. s. 47-63. ISBN 978-80-262-1020-7.

Redakce portálu Šance Dětem. Podpora příbuzenských pěstounů se musí změnit, upozorňuje Centrum psychologické pomoci. *sancedetem.cz* [online]. ©2023 [cit. 2024-16-03]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/podpora-pribuzenskych-pestounu-se-musi-zmenit-upozornuje-centrum-psychologicke-pomoci>

Sdružení pěstounských rodin. 2017. Metodika Doprovázení pěstounských rodin [online]. Brno: Sdružení pěstounských rodin. [cit. 2023-10-16]. Dostupné z: <https://www.pestouni.cz/wp-content/uploads/2019/05/Metodika-doprov%C3%A1zen%C3%AD-p%C4%9Bstounsk%C3%BDch-rodin.pdf>

SOBOTKOVÁ, Irena a Veronika OČENÁŠKOVÁ. 2013. Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3821-4.

SocioFactor s.r.o. 2015. Analýza fungování institutu dohod o výkonu pěstounské péče v ČR [online]. Ostrava: SocioFactor s.r.o. [cit. 2023-09-01]. Dostupné z: http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Analyza_vykon_PP.pdf

ŠEĎOVÁ, Klára. 2014. Proces kvalitativního výzkumu a jeho plánování. In: ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ a kol. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál. s. 51-82 . ISBN 978-80-262-0644-6.

ŠEĎOVÁ, Klára. 2014. Analýza kvalitativních dat. In: ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ a kol. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál. s. 207-247. ISBN 978-80-262-0644-6.

ŠVAŘÍČEK, Roman. 2014. Kvalitativní přístup a jeho teoretická a metodologická východiska. In: ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ a kol. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál. s. 12-27 . ISBN 978-80-262-0644-6.

TOVARYŠOVÁ, Karolína a Karel, ŘEZÁČ. 2022. Postoje sociálních pracovníků k odlišnosti příbuzenských a nepříbuzenských pěstounů. *Sociální práce/Sociální práca*. 2022 (3): 40-58. ISSN 1213-6204.

TRNKOVÁ, Lucie. 2018. *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7552-864-3.

Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Náhradní rodinná péče v České republice. *umpod.cz* [online]. ©2023 [cit. 2023-08-12]. Dostupné z: <https://www.umpod.cz/nahradni-rodinna-pece-v-ceske-republice>

VANČÁKOVÁ, Martina. Jak se děti dostávají do NRP? *knihovnanrp.cz* [online]. [cit. 2024-04-2]. Dostupné z: <https://www.knihovnanrp.cz/nahradni-rodinna-pece/dite-v-nrp/jak-se-deti-dostavaji-do-nrp/>

ZÁKON č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. In: Sbíрка zákonů České republiky [online]. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-117>

ZÁKON č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. In: Sbíрка zákonů České republiky [online]. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

ZÁKON č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: Sbíрка zákonů České republiky [online]. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89#>

ZATLOUKAL, L. 2010. Přístup zaměřený na řešení - stručný úvod [online]. Dalet. [cit. 2023-10-15]. Dostupné z: <http://dalet.cz/Clanky/SFBT-uvod.pdf>

ZEZULOVÁ, Dagmar. 2012. *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0065-9.

ŽIŽKOVÁ, Jana. 2015. Sociální politika, její podstata a základní charakteristika. In: KREBS, Vojtěch a kol. Sociální politika. 6., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR. s. 17-48. ISBN 978-80-7478-921-2.

ŽIŽKOVÁ, Jana. 2015. Typy (modely) sociální politiky, její funkce a nástroje. In: KREBS, Vojtěch a kol. Sociální politika. 6., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR. s. 49-72 . ISBN 978-80-7478-921-2.